

บทความวิชาการ

สิทธิการป้องกันตนเองร่วมของญี่ปุ่นในยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิก: มุมมองยุทธศาสตร์การกระจายความเสี่ยงแบบการถ่วงดุลทางอ้อม

พรพิทักษ์ นิมอนงค์

ภาควิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

อีเมล first.ponpitak@hotmail.com

บทคัดย่อ

นายกรัฐมนตรีชินโซ อาเบะ ให้เหตุผลการยอมรับสิทธิการป้องกันตนเองร่วม (Collective Self-Defense : CSD) ว่า ภัยคุกคามต่อญี่ปุ่นกำลังทวีความรุนแรงรอบด้าน ทั้งซีปนาวุธจากเกาหลีเหนือ ขี้อิพาททางดินแดน รวมไปถึงการขยายอิทธิพลของจีนที่อาจเข้าแทนที่สหรัฐอเมริกาในภูมิภาค หากสถานะเดิม (Status quo) เปลี่ยนไป ญี่ปุ่นภายใต้รัฐธรรมนูญสันติภาพจะไม่อาจต่อสู้ได้เพียงลำพัง บทความชิ้นนี้ต้องการศึกษาพลวัตการใช้สิทธิการป้องกันตนเองร่วมของญี่ปุ่นในสมัยนายกรัฐมนตรีอาเบะ โดยศึกษาผ่านมุมมองการกระจายความเสี่ยง (Hedging) เพื่อตอบคำถามที่ว่า ญี่ปุ่นใช้สิทธิการป้องกันตนเองร่วมในยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิกอย่างไร โดยเสนอว่า สิทธิการป้องกันตนเองร่วมช่วยเสริมสร้างการเป็นผู้สร้างสันติภาพเชิงรุกในเวทีโลก การกระชับความสัมพันธ์ด้านความมั่นคงกับพันธมิตรที่มีแนวคิดตามหลักนิติธรรมเหมือนกันนอกเหนือจากสหรัฐอเมริกา เป็นการกระจายความเสี่ยงโดยวิธีถ่วงดุลทางอ้อมให้ยังคงรักษาความสัมพันธ์อันดีกับจีนได้ ขณะเดียวกันก็แสดงถึงการกระจายความเสี่ยงแบบสองชั้นเพื่อลดการพึ่งพาสหรัฐอเมริกา และเล่นบทบาทนำมากขึ้น

คำสำคัญ: สิทธิการป้องกันตนเองร่วม, การกระจายความเสี่ยง, อินโด-แปซิฟิก, การถ่วงดุลทางอ้อม, การสนับสนุนสันติภาพเชิงรุก

วันที่รับ: 19 มีนาคม 2568

วันที่แก้ไข: 11 มิถุนายน 2568

วันที่ตอบรับ: 12 มิถุนายน 2568

การอ้างอิง: พรพิทักษ์ นิมอนงค์. 2569. “สิทธิการป้องกันตนเองร่วมของญี่ปุ่นในยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิก: มุมมองยุทธศาสตร์การกระจายความเสี่ยงแบบการถ่วงดุลทางอ้อม”. วารสารสังคมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 56 (1): 143-176.

<https://doi.org/10.61462/cujss.v56i1.4844>

สิทธิ์: สัญญาอนุญาตแบบครีเอทีฟคอมมอนส์ - แจกจ่ายได้ ต้องอ้างอิง ไม่แก้ไข ดัดแปลง ไม่ใช่เพื่อการค้า

ลิขสิทธิ์: ©2569 บทความนี้เป็นลิขสิทธิ์ของคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ข้อความที่ปรากฏทั้งหมดในบทความเป็นความคิดเห็นของผู้เขียน มิใช่ความเห็นของหน่วยงานวารสารผู้จัดพิมพ์

ACADEMIC ARTICLE

Japan's Right of Collective Self-Defense in Indo-Pacific Strategy: Hedging strategic through Indirect Balancing Perspective

Pornpitak Nimanong

Department of International Relations, Faculty of Political Science, Chulalongkorn University

email: first.ponpitak@hotmail.com

Received: March 19, 2025

Revised: June 11, 2025

Accepted: June 12, 2025

Citation: Pornpitak Nimanong. 2026. "Japan's Right of Collective Self-Defense in Indo-Pacific Strategy: Hedging strategic through Indirect Balancing Perspective". *Chulalongkorn University Journal of Social Sciences* 56 (1): 143-176. <https://doi.org/10.61462/cujss.v56i1.4844>

License: Creative Commons License: Attribution-NonCommercial-NoDerivatives; (CC-BY-NC-ND 4.0)

Copyright: ©2026 Faculty of Political Science, Chulalongkorn University

All statements in this article are the opinions of the authors. It is not the opinion of the publisher of the journal.

Abstract

Prime Minister Shinzo Abe justified Japan's adoption of the right to collective self-defense (CSD) by citing escalating threats surrounding the country—from North Korea's missile program and territorial disputes to China's growing influence, which could potentially replace the U.S. hegemony in the region. If the status quo were to shift, Japan—bound by its pacifist constitution—would be unable to stand alone. This article examines the dynamics of the shift to embrace Japan's right to collective self-defense during Shinzo Abe's tenure through the lens of a hedging strategy. It aims to answer the question: How has Japan utilized collective self-defense within its Indo-Pacific strategy? The article argues that CSD has supported Japan's role as a proactive contributor to peace on the global stage. It has enabled Japan to strengthen security relations with like-minded states beyond the United States. This includes the provision of defense equipment as a form of strategic support. Such actions represent a form of hedging through indirect balancing, allowing Japan to maintain pragmatic relations with China. At the same time, it reflects a dual hedging strategy to reduce dependence on the United States and to take on a more proactive role.

Keywords: *Right of Collective Self-Defense, Hedging, Indo-Pacific, Indirect-Balancing, Proactive Contribution to Peace*

บทนำ

ข้อจำกัดจากรัฐธรรมนูญสันติภาพทำให้ญี่ปุ่นต้องละเลิกศักยภาพการก่อสงคราม และต้องคอยพึ่งพาการรับประกันความมั่นคงจากสหรัฐอเมริกามาตลอดระยะเวลากว่า 70 ปี มีเพียงกองกำลังป้องกันตนเอง (Japan Self-defense Force : JSDF หรือ SDF) คอยทำหน้าที่ป้องกันประเทศในระดับที่สงวนไว้เพียงการป้องกันตนเองโดยลำพังตน (Individual Self-defense) เท่านั้น นั่นทำให้ญี่ปุ่นในยุคหลังสงครามโลกสามารถมุ่งพัฒนาเศรษฐกิจจนถึงจุดสูงสุดได้ แต่ก็ต้องแลกมาด้วยการถูกวิพากษ์วิจารณ์ถึงบทบาทในเวทีโลก เห็นได้จากคำวิจารณ์ที่ว่า ญี่ปุ่นเป็นกาฝาก หรือฟรีไรเดอร์ (Free-rider) จากการส่งกองกำลังออกไปปฏิบัติการกิจกวาดทุ่นระเบิดหลังสงครามอ่าวเปอร์เซีย เราจึงได้เห็นญี่ปุ่นในยุคสมัยต่อมาได้มีการปรับบทบาทให้มีส่วนร่วมกับประชาคมโลกมากขึ้นตามยุคสมัยที่สภาวะความมั่นคงของโลกเปลี่ยนแปลงไป ทั้งการออกปฏิบัติการในการรักษาสันติภาพ (Peacekeeping Operation : PKO) หรือการส่งกองกำลังป้องกันตนเองเข้าร่วมสนับสนุนสหรัฐอเมริกาด้านมนุษยธรรมในสงครามอิรักหลังเหตุการณ์ 911 แต่กระนั้น การพึ่งพาการรับประกันความมั่นคงจากสหรัฐอเมริกาก็ยังคงเป็นส่วนสำคัญที่สุดในการป้องกันประเทศของญี่ปุ่น หากแต่สภาวะความมั่นคงของโลกเป็นสิ่งที่ไม่นิ่งนอนและมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ภัยคุกคามใหม่ ๆ กำเนิดขึ้น ทั้งภัยจากการก่อการร้าย ภัยคุกคามทางไซเบอร์ รวมไปถึงปัญหาการหนีข้อพิพาทในหมู่เกาะต่าง ๆ จากประเทศเพื่อนบ้าน ภัยซีปนาวุธจากเกาหลีเหนือ และที่ดูจะส่งผลกระทบมากที่สุดคือภัยจากการขยายอิทธิพลของจีนซึ่งมีการแข่งขันทางด้านภูมิรัฐศาสตร์ที่เข้มข้น ทำให้ญี่ปุ่นเล็งการปรับท่าทีครั้งใหญ่ในนโยบายและยุทธศาสตร์การต่างประเทศ

ขณะที่ภัยคุกคามรอบประเทศญี่ปุ่นทวีความรุนแรงมากขึ้น ท่าทีของสหรัฐอเมริกาต่อภูมิภาคเอเชียหลังเหตุการณ์วินาศภัย 911 เป็นต้นมากลับคลุมเครือ นโยบายปักหมุดเอเชีย (Pivot to Asia) ทำให้สหรัฐอเมริกาในสมัยของประธานาธิบดีบารัค โอบามา กลับมาให้ความสำคัญกับเอเชียอีกครั้ง แต่เมื่อเข้าสู่สมัยประธานาธิบดีโดนัลด์ ทรัมป์ ผู้มาพร้อมกับนโยบาย “อเมริกาต้องมาก่อน (America First)” ที่ต้องการรักษาผลประโยชน์ของประเทศไว้เป็นอันดับแรก กลับสร้างความวิตกกังวลให้กับญี่ปุ่นว่าอาจถูกสหรัฐฯ ทอดทิ้ง นอกจากนั้นสงครามการค้าระหว่างจีนและสหรัฐฯ ที่ปะทุขึ้น ส่งผลให้บรรยากาศความมั่นคงในภูมิภาคยิ่งดูคุกรุ่น ซึ่งนับเป็นสัญญาณที่ไม่ดีนักหากญี่ปุ่นไร้การรับประกันความมั่นคงจากสหรัฐฯ (Juthatip Klaitabtim 2020; Jutamanee Samakkeenit 2020)

ขณะเดียวกัน ขนาดเศรษฐกิจที่เติบโตอย่างรวดเร็วส่งผลให้จีนขยายอิทธิพลไปทั่วภูมิภาคอย่างต่อเนื่อง คำประกาศว่าจีนจะสร้างกองทัพที่แข็งแกร่งที่สุดในโลกของประธานาธิบดีสี จิ้นผิง ยังนำมาสู่การเพิ่มแสนยานุภาพทางทหาร และเพิ่มงบด้านกลาโหมจนกลายเป็นประเทศที่มีค่าใช้จ่ายในดันดับกล่าวสูงเป็นอันดับสองของโลกรองจากสหรัฐอเมริกา และมี

งบประมาณเพิ่มขึ้นติดต่อกันกว่า 27 ปี นับตั้งแต่ทศวรรษ 1990 เป็นต้นมา (Stockholm International Peace Research Institute 2021) ข้อริเริ่มหนึ่งแถบหนึ่งเส้นทาง (Belt and Road Initiative : BRI) หรือเส้นทางสายไหมใหม่ที่ครอบคลุมทั้งภาคพื้นทวีปและมหาสมุทร ทำให้จีนเริ่มเรียกร้องกรรมสิทธิ์เหนือหมู่เกาะต่าง ๆ ในทะเลจีนใต้ รวมถึงเกาะเซ็งกาปูหรือเกาะเตียวหยู จนสร้างความหวาดระแวงและความตึงเครียดให้กับญี่ปุ่นและภูมิภาค

หากจีนขยายอิทธิพลในภูมิภาคได้สำเร็จจนขึ้นมามีอำนาจเหนือกว่าสหรัฐอเมริกา นั่นหมายความว่า สถานะเดิม (Status quo) หรือระเบียบเดิมของภูมิภาคที่เน้นความเป็นเสรีและหลักนิติธรรมภายใต้การนำของสหรัฐอเมริกา ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อความอยู่รอดของญี่ปุ่น จะหายไป การควบคุมน่านน้ำของจีนหมายความว่า ญี่ปุ่นจะต้องสูญเสียเส้นทางการเดินเรือซึ่งสำคัญต่อเศรษฐกิจและการดำรงชีพของประชาชนชาวญี่ปุ่น แส่นยานภาพของจีนที่เพิ่มขึ้นจะหมายถึงความเสี่ยงที่ญี่ปุ่นอาจถูกทอดทิ้ง (Abandonment) และหากขาดการรับประกันความมั่นคงจากสหรัฐอเมริกา ญี่ปุ่นอาจต้องต่อสู้เพื่อความอยู่รอดเพียงลำพัง ซึ่งเป็นไปได้ยากภายใต้รัฐธรรมนูญที่กำหนดให้ญี่ปุ่นลด ละ เลิกศักยภาพทางสงคราม ญี่ปุ่นในยุคของนายกรัฐมนตรีอาเบะ ที่ขณะนั้นกำลังเผชิญกับภัยคุกคามรอบด้าน ยังคงยึดระบบพันธมิตรกับสหรัฐอเมริกาเป็นสำคัญในนโยบายความมั่นคง และได้หยิบเอาการดำเนินนโยบายเชิงรุกมาประกอบเพิ่มเติมเข้าไป ทั้งการประกาศแนวคิดอินโด-แปซิฟิกที่เสรีและเปิดกว้าง (Free and Open Indo-Pacific: FOIP) (Ministry of Foreign Affairs of Japan 2016) หรือวาทกรรมว่าญี่ปุ่นจะเป็นผู้สร้างสันติภาพเชิงรุก (Proactive Contribution to Peace) รวมถึงการตีความมาตรา 9 ใหม่ เพื่อยอมรับให้ญี่ปุ่นสามารถใช้สิทธิการป้องกันตนเองร่วม (Right of Collective Self-defense : RCSD) ได้ใน ค.ศ. 2014

ความพยายามแก้ไขหรือตีความรัฐธรรมนูญแห่งญี่ปุ่นใหม่ไม่ได้เพิ่งเกิดขึ้นในสมัยรัฐบาลของนายกรัฐมนตรีอาเบะ ด้วยข้อจำกัดทางรัฐธรรมนูญที่ญี่ปุ่นห้ามส่งสมกำลังทางทหาร และต้องพึ่งพาความมั่นคงจากสหรัฐอเมริกาเท่านั้น ดังนั้นญี่ปุ่นในสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จึงสามารถมุ่งพัฒนาประเทศจนมีขนาดเศรษฐกิจใหญ่เป็นอันดับต้น ๆ ของภูมิภาคได้ เห็นได้จากในสมัยของนายกรัฐมนตรีชิเงรุ โยชิเดะ ซึ่งเสนอแนวคิด “ลัทธิโยชิเดะ (Yoshida Doctrine)” เป็นนโยบายหลักในการบริหารประเทศใน ค.ศ. 1951 โดยเน้นที่การฟื้นฟูเศรษฐกิจของญี่ปุ่น และอาศัยการรับประกันความมั่นคงจากสหรัฐอเมริกา (Pridi Bunsue 2022) อีกทั้งการเป็นชาติที่ไม่สามารถใช้กำลังทางทหารได้นั้นทำให้ญี่ปุ่นถูกมองว่าเป็นกาฝาก (Free-rider) ที่รอพึ่งแต่เพียงสหรัฐอเมริกา นอกจากนั้นยังเผชิญกระแสวิพากษ์วิจารณ์อย่างหนักในวิกฤตการณ์อ่าวเปอร์เซียว่าใช้การทูตแบบสมุดเช็ก (Checkbook Diplomacy) เพราะทำเพียงส่งเงินช่วยเหลือ ขณะที่นานาประเทศต้องการกำลังคนมากกว่า (Jintavat Sirirat 2018, 14-16) ญี่ปุ่นรู้ว่าการ

ไม่ได้รับการยอมรับจากนานาชาติอาจทำให้ตนโดดเดี่ยว ตลอด 7 ทศวรรษที่ผ่านมา เราจึงได้เห็นญี่ปุ่นพยายามออกนอกกรอบการเป็นประเทศใฝ่สันติเชิงรับเพื่อรักษาเกียรติแก่ประเทศอยู่หลายครั้ง ไม่ว่าจะเป็นการตีความรัฐธรรมนูญในมาตรา 9 เพื่อส่งกองกำลังป้องกันตนเองออกไปนอกประเทศได้เป็นครั้งแรกในปฏิบัติการกวาดทุ่นระเบิดที่อ่าวเปอร์เซียช่วงสมัยของนายกรัฐมนตรียาซูฮิโระ นากาโซเนะ หรือการตีความให้กองกำลังป้องกันตนเองสามารถออกไปปฏิบัติการรักษาสันติภาพของสหประชาชาติ (United Nations Peacekeeping Operations : UNPKO) ได้ รวมไปถึงการใช้วิธียืดหยุ่นหลักการหรือมุมมองที่มีต่อมาตรา 9 เช่น การออกพระราชบัญญัติรองรับการปฏิบัติการทางทหารในสมัยนายกรัฐมนตรีจุนอิชิโร โคอิซุมิ ที่ส่งกองกำลังป้องกันตนเองปฏิบัติการกิจด้านมนุษยธรรมในสงครามอิรักหลังเหตุการณ์ 911 นับเป็นครั้งแรกที่กองกำลังของญี่ปุ่นได้เข้าไปยังบริเวณพื้นที่สงคราม (Combat zone) (Runglawan Rungwatpattara 2015) จะเห็นได้ว่า สิ่งนี้นับว่ามีความสำคัญกับความอยู่รอดของญี่ปุ่นคือระบบพันธมิตรและสภาพแวดล้อมที่ญี่ปุ่นยังคงสามารถพึ่งพาชาติอื่นได้ ที่ผ่านมาญี่ปุ่นมีความพยายามปรับเปลี่ยนยุทธศาสตร์ความมั่นคงอยู่ตลอด โดยอาศัยการปรับใช้เครื่องมือสำคัญอย่างระบบพันธมิตรกับสหรัฐอเมริกา การตีความรัฐธรรมนูญมาตรา 9 และการร่วมปฏิบัติการสันติภาพกับองค์การสหประชาชาติให้สอดคล้องกับบริบทของโลกที่เกิดขึ้น (Teewin Suputtikun 2017) แต่นั่นก็ยังไม่ได้เข้าขั้นที่เรียกว่า “ยอมรับ” ให้ญี่ปุ่น “ใช้สิทธิการป้องกันตนเองร่วม” กับประเทศพันธมิตรได้อย่างเป็นทางการ ดังเช่นสมัยของนายกรัฐมนตรีอาเบะ

อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงทางความมั่นคงครั้งใหญ่ย่อมนำมาสู่การวิพากษ์วิจารณ์ที่หลากหลาย นักกฎหมายจำนวนมากแสดงความเป็นห่วงว่าเงื่อนไขการใช้สิทธิการป้องกันตนเองร่วมที่คลุมเครืออาจทำให้การควบคุมบทบาทของกองกำลังป้องกันตนเองหละหลวมจนกระทำการขัดต่อรัฐธรรมนูญได้ (Atsushi 2022) ญี่ปุ่นยังถูกโจมตีอย่างหนักโดยเฉพาะจากจีนว่า ญี่ปุ่นกำลังพยายามเข้าใกล้สถานะปกติเหมือนสมัยสงครามโลก แต่รัฐบาลของนายกรัฐมนตรีอาเบะก็ออกมาอ้างว่า ท่าทีใฝ่สันติของญี่ปุ่นที่ยึดถือมากกว่า 7 ทศวรรษยังไม่มียุทธศาสตร์เปลี่ยนแปลง ครั้งนี้เป็น การปรับให้กองกำลังป้องกันตนเองมีส่วนร่วมในการรักษาสันติภาพและความมั่นคงได้มากขึ้น แต่ก็ไม่เท่ากับว่าญี่ปุ่นจะริเริ่มหรือร่วมทำสงครามได้ (Hosoya 2015)

ความพยายามผลักดันให้ใช้สิทธิการป้องกันตนเองร่วมได้สำเร็จชี้ให้เห็นว่า ผู้นำญี่ปุ่นเล็งเห็นความจำเป็นในการใช้สิทธินี้ท่ามกลางภัยคุกคามที่รุนแรงขึ้น เป้าหมายหลักของการยอมรับให้ใช้สิทธิการป้องกันตนเองร่วมได้ก็เพื่อเสริมสร้างระบบพันธมิตรญี่ปุ่น-สหรัฐอเมริกา การสร้างเครือข่ายพันธมิตรและกรอบความร่วมมือใหม่ ๆ ยังเป็นการดึงสหรัฐอเมริกาให้ยังคงมีบทบาทสำคัญในภูมิภาค (Liff 2020, 62-63) ขณะเดียวกันก็ช่วยให้ญี่ปุ่นสามารถรุกเข้าไปเป็นพันธมิตรทางความมั่นคงกับประเทศอื่นที่มีค่านิยมเดียวกัน เพื่อเน้นย้ำค่านิยมตามหลักนิติธรรมของระเบียบโลก อีกนัยหนึ่งยังทำหน้าที่ในเชิงสัญลักษณ์ตามหลักจิตวิทยา เพราะถือเป็นการ

ป้องปราม (Deterrence) (Teewin Suputtikun 2018, 8) ให้เห็นว่าระบบพันธมิตรมีความเข้มแข็งมากขึ้น ศัตรูย่อมต้องไตร่ตรองผลกระทบจากการโจมตีที่มากยิ่งขึ้น น่าสนใจว่า ในนิยามของสิทธิการป้องกันตนเองร่วมที่ญี่ปุ่นได้ตีความและนำมาปรับใช้นั้น ไม่ได้ระบุว่าพันธมิตรที่ญี่ปุ่นเข้าร่วมป้องกันได้ หมายถึงสหรัฐอเมริกาอย่างเฉพาะเจาะจง แต่อาจสื่อถึงพันธมิตรใดก็ตามที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์และความอยู่รอดของญี่ปุ่น พฤติกรรมนี้เห็นได้จากการใช้สิทธิการป้องกันตนเองร่วมเป็นเครื่องมือในความร่วมมือทางความมั่นคงให้ญี่ปุ่นรุกเข้าหาพันธมิตรที่มีค่านิยมเดียวกัน โดยเฉพาะออสเตรเลียและอินเดีย ทั้งยังใช้กระชับความสัมพันธ์ทางความมั่นคงกับกลุ่มประเทศอาเซียนเพื่อยืนยันค่านิยมของระเบียบโลกตามหลักนิติธรรมที่มีความเสรีและโปร่งใส นั่นหมายความว่า หากญี่ปุ่นเพิ่มบทบาทของตนเองในฐานะผู้สร้างสันติภาพเชิงรุกได้สำเร็จ ญี่ปุ่นจะสามารถปกป้องภูมิภาคจากภัยคุกคามโดยไม่จำเป็นต้องอยู่ภายใต้การรับประกันความมั่นคงจากสหรัฐอเมริกาเพียงฝ่ายเดียว

วรรณกรรมส่วนใหญ่เกี่ยวกับการตีความรัฐธรรมนูญใหม่ในสมัยของนายกรัฐมนตรีอาเบะ มักอธิบายผ่าน “การถ่วงดุลอำนาจ (Balance of Power)” โดยมองว่าสิทธิการป้องกันตนเองร่วมมีเพื่อรักษาอิทธิพลของสหรัฐอเมริกาให้ยังคงอยู่ในภูมิภาคเพื่อรักษาสถานะเดิม (Status quo) เอาไว้ แต่งานวิจัยอีกจำนวนหนึ่งมองว่า การดำเนินพลวัตที่หลากหลายนอกเหนือจากการขยายกองกำลัง หมายถึงญี่ปุ่นในฐานะมหาอำนาจระดับกลางกำลัง “กระจายความเสี่ยง (Hedging)” ที่อาจต้องถูกสหรัฐอเมริกาทอดทิ้ง แม้ทั้งสองกลุ่มจะมองพลวัตของญี่ปุ่นในรูปแบบแตกต่างกัน แต่ยังคงมุ่งศึกษาระบบพันธมิตรระหว่างญี่ปุ่นและสหรัฐอเมริกาเหมือนกัน ขณะที่บทความชิ้นนี้ต้องการศึกษาพลวัตของญี่ปุ่นในการใช้สิทธิการป้องกันตนเองร่วมในฐานะเครื่องมือกระจายความเสี่ยงในยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิก โดยมองว่า ญี่ปุ่นมีพฤติกรรมกระจายความเสี่ยงที่ซับซ้อน กล่าวคือ มีพฤติกรรมแบบถ่วงดุลทางอ้อม (Indirect balancing) สะท้อนได้จากการพยายามสร้างกลไกและการปลูกฝังค่านิยมสากลเพื่อป้องกันไม่ให้สถานะเดิมของภูมิภาคเปลี่ยนไป ญี่ปุ่นเล็งการเผชิญหน้ากับจีนโดยตรงผ่านการเสริมสร้างระบบพันธมิตรใหม่ เช่น อินเดีย ออสเตรเลีย รวมถึงการให้ความช่วยเหลือด้านความมั่นคงกับประเทศในอาเซียน ทั้งยังแฝงการถ่วงดุลแบบสองช่องทาง (Dual hedge) เพราะการสร้างพันธมิตรกับรัฐใหม่จะเป็นการป้องกันการพังทลายของระบบพันธมิตรญี่ปุ่น-สหรัฐอเมริกาได้ทางหนึ่ง ส่วนการไม่เผชิญหน้ากับจีนโดยตรงยังเป็นการประคองความสัมพันธ์อันจะดีต่อความอยู่รอดและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ การดำเนินยุทธศาสตร์อย่างรอบด้านทั้งด้านกองกำลัง การทูต และความร่วมมือเช่นนี้สะท้อนเป้าหมายเพื่อรักษาระเบียบเดิมของภูมิภาคให้ญี่ปุ่นไม่ต้องถูกทอดทิ้งหรือต่อสู้กับภัยคุกคามเพียงลำพังในระยะยาว

จากการทบทวนวรรณกรรม สามารถจำแนกการศึกษาเกี่ยวกับยุทธศาสตร์ความมั่นคงใหม่ รวมถึงการใช้สิทธิการป้องกันตนเองร่วมของญี่ปุ่นผ่านยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิกได้เป็นสามมิติ ดังนี้ 1) สาเหตุและปัจจัยที่ส่งผลให้ญี่ปุ่นต้องปรับแก้รัฐธรรมนูญในมาตรา 9 อันนำมาสู่การใช้สิทธิการป้องกันตนเองร่วม 2) รูปแบบและจุดประสงค์การใช้สิทธิการป้องกันตนเองร่วมของญี่ปุ่น และ 3) พลวัตของยุทธศาสตร์ความมั่นคงญี่ปุ่นต่อภูมิภาค

ในมิติแรก ด้านสาเหตุและปัจจัยพบว่า ความอยู่รอดของญี่ปุ่นขึ้นอยู่กับการรักษาบรรยากาศที่สามารถพึ่งพิงชาติอื่นได้ ดังนั้นปัจจัยที่ส่งผลให้ญี่ปุ่นต้องตีความมาตรา 9 ในแต่ละยุคสมัย ประการแรกมาจากความต้องการเสริมสร้างระบบพันธมิตร โดยเฉพาะสหรัฐอเมริกาที่มักถูกบรรจุเป็นส่วนสำคัญในนโยบายความมั่นคงของญี่ปุ่นเสมอ เช่นเดียวกับการตีความมาตรา 9 ในสมัยนายกรัฐมนตรีอาเบะให้ญี่ปุ่นใช้สิทธิการป้องกันตนเองร่วมได้ เพราะอำนาจของอเมริกาในภูมิภาคที่ถดถอยสวนทางกับจีน ทำให้ญี่ปุ่นเกิดความไม่ไว้วางใจและวิตกกังวลต่อระเบียบในภูมิภาคเดิมจนนำมาสู่การพยายามสร้างบทบาทในเวทีโลกให้ญี่ปุ่นกลับมามีความสำคัญอีกครั้ง (Teewin Suputtikun 2017, 28) ประการที่สอง ปัจจัยภายนอกอย่างการผงาดขึ้นของจีนกระตุ้นความเป็นชาตินิยมในญี่ปุ่น นำมาสู่การแสดงท่าทีเชิงรุกเพื่อหาทางสกัดกั้นอิทธิพลของจีนผ่านการเสริมความแข็งแกร่งให้ระบบพันธมิตรญี่ปุ่น-สหรัฐอเมริกา รวมถึงการขยายระบบพันธมิตรไปยังออสเตรเลียและอินเดีย (Christensen 1999; Hughes 2009) อย่างไรก็ตาม งานวิจัยที่ศึกษาพื้นฐานของการตีความรัฐธรรมนูญใหม่นั้นได้รับความสนใจเป็นอย่างมาก แต่ยังคงขาดการศึกษาลึกไปถึงการใช้สิทธิการป้องกันตนเองร่วมซึ่งเป็นผลมาจากความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเท่าที่ควร

มิติที่สอง รูปแบบและจุดประสงค์การใช้สิทธิการป้องกันตนเองร่วม นักวิชาการจำนวนมากมองว่า สิทธิการป้องกันตนเองร่วมช่วยพากรอบความร่วมมือระหว่างญี่ปุ่นและสหรัฐอเมริกาไปสู่บริบทใหม่ ๆ รวมถึงยังนำไปสู่การขยายความร่วมมือทางความมั่นคงกับรัฐอื่นในเอเชีย เช่น การร่วมฝึกซ้อมทางทหารเพื่อเพิ่มเสถียรภาพในภูมิภาค (Liff 2017; Rinehart 2013) Liff ยังเสริมอีกว่า การขยายขอบเขตในสิทธิการป้องกันตนเองร่วมดังกล่าวยังตามมาด้วยการแก้ไขแนวปฏิบัติด้านการป้องกันประเทศระหว่างญี่ปุ่นกับสหรัฐอเมริกา และกฎหมายสำคัญที่มีจุดประสงค์เพื่อเปลี่ยนแปลงนโยบายความมั่นคงของญี่ปุ่น อย่างไรก็ตาม ญี่ปุ่นถูกวิพากษ์วิจารณ์ว่าอาจกำลังพาตัวเองกลับสู่สถานะรัฐ “ปกติ” แต่นักวิชาการในมิตินี้มองว่า การเปลี่ยนแปลงยังเป็นแบบค่อยเป็นค่อยไปและอยู่ในระดับจำกัด จึงมีเพื่อเสริมสร้างระบบพันธมิตรที่ญี่ปุ่นเป็นฝ่ายรุกเข้าหาสหรัฐอเมริกาเสียมากกว่า (Halloran 1994; Menenberg 2014; Runglawan Rungwatpattara 2015) และมีสัญลักษณ์ในฐานะการป้องปรามให้นานาชาติได้มองเห็นบทบาทของญี่ปุ่นในฐานะผู้ธำรงสถานะเดิมของระเบียบให้คงอยู่ต่อไป (Hughes 2017; Teewin Suputtikun 2018) การศึกษาในมิตินี้แสดงให้เห็นว่า สิทธิการ

ป้องกันตนเองร่วมเป็นสิ่งที่ชอบธรรมสำหรับญี่ปุ่นในยุคที่ภัยคุกคามเปลี่ยนแปลง แต่ยังคงขาดประเด็นที่ศึกษาว่า ภายหลังจากที่ญี่ปุ่นได้ยอมรับสิทธิการป้องกันตนเองร่วมแล้ว ในปัจจุบันสิทธิดังกล่าวกำลังดำเนินบทบาทอย่างไร และมีความคืบหน้าไปแค่ไหน ดังนั้น การศึกษาเพิ่มเติมในประเด็นนี้จึงยังมีความจำเป็น

มิติสุดท้าย พลวัตของยุทธศาสตร์ความมั่นคงญี่ปุ่นต่อภูมิภาคชี้ให้เห็นพลวัตของยุทธศาสตร์ความมั่นคงญี่ปุ่นในสองแนวทางหลัก ได้แก่ การถ่วงดุลอำนาจ (Balance of Power) และการกระจายความเสี่ยง (Hedging) โดยทั้งสองแนวทางยังคงมีสหรัฐอเมริกาและจีนเป็นปัจจัยสำคัญ วรรณกรรมในมิตินี้ส่วนมากจะเน้นวิเคราะห์ว่าญี่ปุ่นมีพฤติกรรมที่พยายามรักษาดุลแห่งอำนาจในภูมิภาคที่อิทธิพลของจีนเพิ่มสูงขึ้น เพราะการดึงสหรัฐอเมริกาให้ยังคงมีอิทธิพลอยู่ตามสถานะเดิม (Status quo) จะส่งผลดีต่อผลประโยชน์และความอยู่รอดของญี่ปุ่น (Chanlett-Avery 2018; Liff 2020) พฤติกรรมรักษาดุลแห่งอำนาจของญี่ปุ่นกระทำโดยการเพิ่มบทบาทของตัวเองผ่านการขยายระบบพันธมิตรไปสู่ประเทศอื่น ๆ ในภูมิภาคอินโด-แปซิฟิกซึ่งมีค่านิยมร่วมกัน เช่น กรอบความร่วมมือสี่ฝ่าย (The Quad) รวมถึงความตกลงหุ้นส่วนยุทธศาสตร์เศรษฐกิจเอเชีย-แปซิฟิก (TPP) (Kanokwan Chaovakit 2018; Asano 2015) นอกจากนี้ วรรณกรรมบางส่วนยังเสนอแนะว่า ญี่ปุ่นในฐานะผู้รักษาสถิตในภูมิภาคจะต้องเพิ่มบทบาทให้ตัวเองโดยเน้นจัดการปัญหากับจีน รวมถึงต้องขยายและเสริมสร้างความร่วมมือกับประเทศอื่น โดยเน้นระบบพันธมิตรของญี่ปุ่นและสหรัฐอเมริกาเป็นสำคัญ (Maslow 2015; Monwadee Thakonthawat 2014)

วรรณกรรมอีกจำนวนหนึ่งยังแสดงถึงการกระจายความเสี่ยง (Hedging) เพราะข้อจำกัดของรัฐธรรมนูญทำให้ไม่สามารถรับมือกับภัยคุกคามของจีนได้ด้วยตนเอง ญี่ปุ่นจึงต้องเสริมสร้างระบบพันธมิตรกับสหรัฐอเมริกาให้มากยิ่งขึ้น ขณะเดียวกัน ญี่ปุ่นยังมีความกังวลว่าตนอาจถูกสหรัฐอเมริกาทอดทิ้งเมื่อหัวอำนาจเปลี่ยนแปลงไป จึงต้องขยายความร่วมมือทางความมั่นคงไปประเทศอื่น ๆ เพื่อกระจายความเสี่ยง (Ciorciari and Haacke 2019; López i Vidal and Pelegrín 2018) ที่เห็นได้ชัดและน่าจับตามองคือความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นและออสเตรเลีย ซึ่งอาจมองได้ว่าเป็นความพยายามก่อตั้ง “กลุ่มมหาอำนาจกลาง” เพื่อป้องกันการพังทลายของระบบพันธมิตรสหรัฐ (Wilkins 2015) นอกจากนี้ ญี่ปุ่นยังกำลังเผชิญกับทางแพร่งทางยุทธศาสตร์หลายช่องทาง (Multiple Strategic Dilemma) เพราะเศรษฐกิจยังต้องพึ่งพาประเทศจีนอยู่มาก แต่ขีดความสามารถยังมีอยู่อย่างจำกัด และท่าทีของสหรัฐอเมริกายังมีความไม่แน่นอน (Koga 2018, 635) ดังนั้นวรรณกรรมที่นำเสนอพลวัตการกระจายความเสี่ยงจึงเสนอรูปแบบเฉพาะของญี่ปุ่นว่า ญี่ปุ่นอาจดำเนินการกระจายความเสี่ยงที่ซับซ้อนมากกว่าปกติ อย่างการกระจายความเสี่ยงแบบสองชั้น (Dual hedge) ด้านหนึ่งคือการกระชับพันธมิตรกับ

สหรัฐอเมริกาเพื่อความมั่นคง อีกด้านหนึ่งเพื่อรักษาสถียรภาพผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจกับจีน (Heginbotham and Samuels 2002) อย่างไรก็ตาม วรรณกรรมที่ใหม่กว่านั้นชี้ว่า ญี่ปุ่นกระจายความเสี่ยงแบบสองชั้นผ่านการสร้างพันธมิตรกับประเทศอื่น เช่น อินเดีย ออสเตรเลีย และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เพื่อป้องกันความเสี่ยงหากอำนาจของสหรัฐลดลง ขณะเดียวกันก็ระบอบความสัมพันธ์กับจีนในทางเศรษฐกิจ (Wallace 2013)

จากการศึกษา วรรณกรรมส่วนใหญ่จะเน้นศึกษาการรักษาแบบพันธมิตรระหว่างญี่ปุ่นกับสหรัฐอเมริกาท่ามกลางดุลอำนาจที่กำลังเปลี่ยนแปลง ผ่านการถ่วงดุลอำนาจหรือการกระจายความเสี่ยง วรรณกรรมที่ศึกษาการกระจายความเสี่ยงส่วนมากยังเน้นที่การรักษาความสัมพันธ์ระหว่างสหรัฐอเมริกาและจีน ทั้งที่พฤติกรรมของญี่ปุ่นในสมัยของนายกรัฐมนตรีอาเบะมีการรุกเข้าหาประเทศอื่น ๆ ไปพร้อมกันด้วย เช่น อินเดีย ออสเตรเลีย และอาเซียน จึงยังขาดการศึกษาที่ลงลึกลงไปประเด็นที่ว่า สิทธิการป้องกันตนเองร่วมถูกนำไปเป็นกลไกสร้างความร่วมมือเหล่านี้ได้อย่างไร โดยเฉพาะในบริบทของยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิกในยุคนายกรัฐมนตรีอาเบะ

บทความชิ้นนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพลวัตของญี่ปุ่นในการใช้สิทธิการป้องกันตนเองร่วมในฐานะเครื่องมือกระจายความเสี่ยง (Hedging) ในยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิก โดยเน้นไปที่การขยายความร่วมมือไปสู่พันธมิตรใหม่ เช่น อินเดีย ออสเตรเลีย และอาเซียน ควบคู่กับการเสริมสร้างระบบพันธมิตรกับสหรัฐอเมริกา และรักษาความสัมพันธ์กับจีน เพื่อตอบคำถามที่ว่า ญี่ปุ่นในสมัยนายกรัฐมนตรีอาเบะนำสิทธิการป้องกันตนเองร่วมมาใช้ในยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิกอย่างไร โดยใช้กรอบการวิเคราะห์ดังนี้

กรอบการวิเคราะห์

บทความนี้ต้องการใช้กรอบการศึกษา “การกระจายความเสี่ยง (Hedging)” เพื่อวิเคราะห์พลวัตการใช้สิทธิการป้องกันตนเองร่วมสมัยนายกรัฐมนตรีอาเบะในยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิก ว่าญี่ปุ่นใช้สิทธิดังกล่าวอย่างไร การอธิบายพฤติกรรมของรัฐในระบบระหว่างประเทศมักเน้นอธิบายผ่านแนวคิดการถ่วงดุลอำนาจ (Balancing) หรือการร่วมขบวน (Bandwagoning) ตามหลักทฤษฎีดุลแห่งอำนาจ (Balance of Power) ของสำนักสังคมนิยม แต่ยังไม่สามารถอธิบายพฤติกรรมของรัฐในปัจจุบันได้อย่างครอบคลุม เพราะท่ามกลางสถานการณ์ความมั่นคงที่ไม่แน่นอนและซับซ้อน แต่ละรัฐจะประเมินความเสี่ยงต่างกันไปตามผลประโยชน์ของตน และข้าแห่งอำนาจมักเป็นตัวแปรสำคัญที่ทำให้เกิดพฤติกรรมกระจายความเสี่ยงโดยเฉพาะในกลุ่มประเทศอำนาจรอง การกระจายความเสี่ยงจึงมักใช้อธิบายพฤติกรรมระหว่างรัฐในช่วงที่กำลังมีการเปลี่ยนผ่านข้าอำนาจ โดยมุ่งศึกษาจากความเสี่ยง (Risk) และความไม่แน่นอน (Uncertainty) ที่รัฐรับรู้ อันนำไปสู่การหาตัวเลือกอื่นจากหลากหลายช่องทางมาลดความเสี่ยงเหล่านั้นเพื่อรับประกันความอยู่รอด (Ciorciari and Haacke 2019; Koga 2018;

Mendiola, Rich, and Muraviev 2022)

Kuik (2008, 165-171) อธิบายการกระจายความเสี่ยงว่าเป็นพฤติกรรมของรัฐที่ใช้ชุดนโยบายหลายรูปแบบพร้อมกันเพื่อเพิ่มตัวเลือกและหลีกเลี่ยงความเสี่ยง โดยมักใช้เมื่อรัฐรับรู้ถึงความไม่แน่นอนของมหาอำนาจใหม่ การกระจายความเสี่ยงไม่ได้จำกัดว่าเป็นพลวัตที่อยู่ระหว่างการถ่วงดุลและการร่วมขบวน แต่ยังรวมไปถึงองค์ประกอบอื่น ๆ ซึ่งสอดคล้องกับพฤติกรรมที่เกิดขึ้นจริงในระบบระหว่างประเทศ ได้แก่ การทูต ความมั่นคง เศรษฐกิจ ความร่วมมือแบบทวิภาคีและพหุภาคี สามารถปรับใช้ได้กับทั้งรัฐมหาอำนาจ รัฐอำนาจกลาง หรือรัฐเล็กอื่น ๆ Kuik ได้แบ่งตัวเลือกในการกระจายความเสี่ยงเป็น 5 ตัวเลือกหลัก ๆ ได้แก่

- 1) การเกี่ยวข้องเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ (Economic Pragmatism) รัฐมองว่ามหาอำนาจใหม่มีผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ จึงหาทางดำเนินความสัมพันธ์ผ่านการค้าและการลงทุน ทั้งนี้รัฐอาจยอมรับหรือปฏิเสธอำนาจทางการเมืองของมหาอำนาจใหม่นั้นก็ได้
- 2) การเกี่ยวข้องอย่างมีนัยยะผูกพัน (Binding Engagement) รัฐจะหาทางสร้างความสัมพันธ์กับมหาอำนาจใหม่อย่างเป็นทางการเพื่อหวังให้เป็นช่องทางการเจรจาและเพื่อดึงมหาอำนาจใหม่เข้าสู่ระเบียบระหว่างประเทศที่มีอยู่เดิม
- 3) การร่วมขบวนอย่างจำกัด (Limited Bandwagoning) คือการที่รัฐเข้าไปเป็นหุ้นส่วนทางการเมืองกับมหาอำนาจใหม่ โดยหวังผลตอบแทนทั้งจากปัจจุบันและอนาคต โดยยังคงรักษาเอกราชและความสัมพันธ์กับรัฐมหาอำนาจอื่นได้อยู่
- 4) การปฏิเสธการครอบงำ (Dominance Denial) รัฐจะใช้ป้องกันหรือปฏิเสธการเกิดขึ้นของมหาอำนาจใหม่ในภูมิภาค เพราะเล็งเห็นว่าอาจกระทบกับสถานะเดิม (Status quo) นำมาซึ่งพฤติกรรมของรัฐ 2 ประการ ได้แก่ การมีส่วนร่วมกับอำนาจอื่นในภูมิภาค และการพัฒนาเครื่องมือทางการทูตและทางความมั่นคงของตัวเอง
- 5) การถ่วงดุลทางอ้อม (Indirect Balancing) เป็นกระบวนการคานอำนาจทางทหารทั้งภายในและภายนอกประเทศเพื่อต่อกรกับอำนาจใหม่ที่รัฐนั้นยังมีความรู้สึกไม่แน่นอน รัฐจะพยายามแสวงหาพันธมิตรกับรัฐอื่นๆ ขณะเดียวกันก็ปรับปรุงขีดความสามารถในการป้องกันให้ทันสมัยขึ้นโดยที่ไม่ได้มุ่งเพื่อใช้ต่อกรกับมหาอำนาจใหม่โดยเฉพาะ

การสร้างบทบาทเป็นผู้สร้างสันติภาพเชิงรุกเพื่อเน้นความร่วมมือตามแนวคิดอินโด-แปซิฟิกที่เสรีและเปิดกว้าง คือแผนการดำเนินนโยบายต่างประเทศหลักของนายกรัฐมนตรียาเบะ นอกเหนือจากการเสริมสร้างระบบพันธมิตรของสหรัฐอเมริกาแล้ว เรายังได้เห็นญี่ปุ่นกระชับความสัมพันธ์กับพันธมิตรใหม่ ๆ โดยเฉพาะอินเดียและออสเตรเลีย รวมถึงดำเนินบทบาททางความมั่นคงใหม่ ๆ กับกลุ่มประเทศอาเซียน จากการศึกษาวรรณกรรมต่าง ๆ ทำให้

ทราบว่า ณ ปัจจุบัน ญี่ปุ่นใช้สิทธิการป้องกันตนเองร่วมเป็นกลไกเชิงยุทธศาสตร์เพื่อสร้างเครือข่ายพันธมิตร มากกว่าเพื่อใช้สร้างศักยภาพทางทหารที่มุ่งโจมตีประเทศปฏิปักษ์อย่างเฉพาะเจาะจง พฤติกรรมการแสวงหาพันธมิตรใหม่ไปพร้อม ๆ กับการปรับปรุงขีดความสามารถในการป้องกันประเทศภายใต้ข้อจำกัดของรัฐธรรมนูญ จึงสอดคล้องกับตัวเลือกการกระจายความเสี่ยงแบบ “การถ่วงดุลทางอ้อม” ของ Kuik โดยเชื่อว่า แม้จะไม่ได้เผชิญหน้ากับจีนโดยตรง แต่พฤติกรรมการสร้างเครือข่ายพันธมิตรใหม่นี้มีลักษณะการสร้างกลไกเพื่อถ่วงดุลทางยุทธศาสตร์อย่างเป็นระบบ โดยเป็นช่องทางที่ญี่ปุ่นสามารถใช้เผยแพร่หรือเน้นย้ำแนวคิดตามหลักนิติธรรมให้ประเทศต่างๆ ได้ ขณะที่ตัวเลือกที่เหลือนั้น แน่นอนว่าญี่ปุ่นอาจดำเนินพฤติกรรมเกี่ยวข้องเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจกับจีนด้วยเช่นกัน เนื่องจากยังต้องพึ่งพาเศรษฐกิจจีนอยู่มาก แต่ไม่ถูกหิบบกขึ้นมา เนื่องจากบทความนี้ต้องการเน้นศึกษาการใช้สิทธิการป้องกันตนเองร่วมของญี่ปุ่น สำหรับตัวเลือกการเกี่ยวข้องอย่างมีนัยยะผูกพัน และการร่วมขบวนอย่างจำกัดนั้น พฤติกรรมที่ญี่ปุ่นรุกเข้าหาหรือกระชับความสัมพันธ์กับจีนยังปรากฏไม่ชัดเจนนักเมื่อเทียบกับอินเดีย ออสเตรเลีย หรืออาเซียน สำหรับตัวเลือกสุดท้ายอย่างการปฏิเสธการครอบงำ ญี่ปุ่นอาจจะใช้ตัวเลือกนี้ด้วยเช่นกัน แต่หากพิจารณาจากการรุกรานสัมพันธ์กับชาติใหม่ๆ เช่น อินเดีย ออสเตรเลีย หรือประเทศต่าง ๆ ในอาเซียน พฤติกรรมอาจยังไม่ได้แสดงถึงการปฏิเสธอำนาจใหม่จากจีนอย่างชัดเจน แต่เป็นไปในทางการเน้นย้ำแนวคิดตามหลักนิติธรรม เป็นการสร้างทางเลือกให้ประเทศต่างๆ เห็นว่า การยึดตามระบบระเบียบแบบเดิมยังคงดีงามอยู่ อย่างไรก็ตาม นอกจากความสัมพันธ์แบบทวิภาคี ญี่ปุ่นยังมีความพยายามรวมกลุ่มขนาดเล็ก (Minilateralism) เช่น The Quad การรวมกลุ่มเช่นนี้เป็นการขยายการมีส่วนร่วมระหว่างกัน และยังเป็นช่องทางทางการทูตในระดับภูมิภาค ซึ่งอาจสื่อถึงการปฏิเสธการครอบงำจากอำนาจใหม่ว่า การขยายอำนาจอาจไม่สามารถทำได้โดยง่าย ถือเป็นอีกหนึ่งประเด็นที่ควรหิบบกขึ้นมาศึกษาต่อไป

บทความนี้เสนอด้วยว่า พฤติกรรมของญี่ปุ่นยังสอดคล้องกับการกระจายความเสี่ยงแบบสองชั้น (Dual hedge) ซึ่งเป็นกรอบแนวคิดรองของบทความนี้ กล่าวคือ ญี่ปุ่นไม่ได้จำกัดอยู่ที่เพียงการรักษาความสัมพันธ์กับจีนผ่านการถ่วงดุลทางอ้อมเท่านั้น แต่ยังเป็นการกระจายความเสี่ยงที่ระบบพันธมิตรของสหรัฐอเมริกาอาจพังทลายและตนอาจต้องต่อสู้เพียงลำพัง แสดงถึงการดำเนินยุทธศาสตร์ที่ซับซ้อน แต่ยังคงความยืดหยุ่นท่ามกลางสภาพความมั่นคงที่ไม่แน่นอนในภูมิภาคอินโด-แปซิฟิก การใช้กรอบแนวคิดการกระจายความเสี่ยงของ Kuik แบบการถ่วงดุลทางอ้อมจะช่วยอธิบายพฤติกรรมเชิงรุกของญี่ปุ่นได้อย่างเหมาะสม และการวิเคราะห์ร่วมกับแนวคิดการกระจายความเสี่ยงแบบสองชั้นจะช่วยขยายแนวคิดของ Kuik ให้สามารถศึกษาพลวัตการใช้สิทธิการป้องกันตนเองร่วมในฐานะเครื่องมือกระจายความเสี่ยงในภูมิภาคอินโด-แปซิฟิกได้แม่นยำมากขึ้น

การยอมรับสิทธิการป้องกันตนเองร่วม และการเพิ่มบทบาทเชิงรุกของญี่ปุ่นในอินโด-แปซิฟิก

ก่อนจะเข้ารับตำแหน่งในสมัยแรก นายกรัฐมนตรีอาเบะเคยแสดงเหตุผล 3 ประการถึงความจำเป็นที่ญี่ปุ่นควรแก้ไขรัฐธรรมนูญให้เป็นของญี่ปุ่นเองต่อที่ประชุมคณะกรรมการงบประมาณสภาผู้แทนราษฎรเมื่อวันที่ 25 พฤศจิกายน ค.ศ. 2003 ว่า 1) รัฐธรรมนูญแห่งญี่ปุ่นฉบับปัจจุบันถูกร่างขึ้นโดยคนกลุ่มหนึ่งในศูนย์บัญชาการสูงสุดของฝ่ายสัมพันธมิตร (General Headquarters : GHQ) ในระยะเวลาสั้น ๆ เท่านั้น 2) รัฐธรรมนูญนี้ถูกใช้มาเกินครึ่งศตวรรษแล้ว แต่ไม่เคยได้รับการแก้ไขมาก่อน และมีหลายมาตราที่ล้าหลังกว่ายุคสมัย 3) รัฐธรรมนูญควรเขียนโดยชาวญี่ปุ่นเองเพื่อมุ่งสู่ยุคสมัยใหม่ นอกจากนี้ นายกรัฐมนตรีอาเบะยังเคยเน้นย้ำถึงความต้องการที่จะพาญี่ปุ่น “ออกจากระบอบสงคราม” ในการเลือกตั้งหัวหน้าพรรคเสรีประชาธิปไตยเมื่อวันที่ 26 กันยายน ค.ศ. 2006 ว่า “คือการออกจากยุคสมัยที่มีแต่อดีตที่ว่าเปลี่ยนไม่ได้ หรือห้ามเปลี่ยน” (Lin 2016, 107-108)

แผนยุทธศาสตร์ความมั่นคงแห่งชาติฉบับปี ค.ศ. 2013 ชี้ให้เห็นว่า ท่ามกลางดูแลแห่งอำนาจที่กำลังเปลี่ยนแปลงและภัยคุกคามที่รายล้อม ญี่ปุ่นจะต้องมีบทบาทในประชาคมระหว่างประเทศมากขึ้นเพื่อให้มีอิทธิพลในการสร้างสถาปัตยกรรมด้านความมั่นคงในภูมิภาค และเพื่อให้ญี่ปุ่นมีอำนาจในการกำหนดวาระในระดับสากล (International Agenda) ได้โดยไม่ต้องสงวนท่าที หรืออีกแง่หนึ่งก็เพื่อให้ญี่ปุ่นมีบทบาทในการรักษาสถานะเดิม (Status quo) ของภูมิภาคเอาไว้ แต่การจะมีบทบาทได้ อำนาจทางกองกำลังก็ต้องสูงขึ้นด้วยเช่นกัน นั่นคือ การตีความมาตรา 9 ซึ่งระบุถึงการลด ละ เลิกศักยภาพทางทหาร โดยให้ญี่ปุ่นสามารถใช้สิทธิการป้องกันตนเองร่วมได้

เบื้องหลังของการตีความมาตรา 9 มี “รายงานยาโน (Yanai Report)” เป็นแรงขับเคลื่อนสำคัญ นายขุนจิ ยาโน อดีตเอกอัครราชทูตญี่ปุ่นประจำสหรัฐอเมริกา เป็นผู้จัดทำและเสนอแก่ที่ประชุมการอภิปรายแบบคณะเกี่ยวกับการปรับโครงสร้างพื้นฐานทางกฎหมายด้านการรักษาความมั่นคงปลอดภัย (Panel on Reconstructing the Legal Basis for Security) “รายงานยาโนฉบับปี 2008” เมื่อเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 2014 เนื้อหากล่าวว่า รัฐบาลยุคก่อนยอมรับในสิทธิการป้องกันตนเองตามกฎบัตรสหประชาชาติ บทที่ 7 มาตรา 51 ซึ่งมีทั้งแบบโดยลำพังตนและแบบการป้องกันตนเองร่วม แต่ให้ใช้ได้แค่การป้องกันตนเองโดยลำพังตนเท่านั้น ซึ่งย้อนแย้งกับรัฐธรรมนูญที่ระบุว่า การปกป้องสิทธิเสรีภาพ สันติภาพ และความผาสุกของชาวญี่ปุ่นถือเป็นสิ่งสำคัญ รายงานของยาโนชี้ว่า นี่คือสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมาโดยผ่านการตีความของรัฐบาลแต่ละยุคสมัยเท่านั้น รัฐธรรมนูญไม่ได้ห้ามให้ญี่ปุ่นใช้สิทธิการป้องกันตนเองร่วมแต่อย่างใด ดังนั้น ท่ามกลางสภาพความมั่นคงรอบด้านที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ญี่ปุ่นควรยอมรับให้

สามารถใช้สิทธิการป้องกันตนเองร่วมได้ เพื่อปกป้องชาวญี่ปุ่นอย่างแท้จริง (Yanai 2008, 6-8) ดังนั้น รัฐบาลของนายกรัฐมนตรีอาเบะจึงตีความข้อจำกัดตามรัฐธรรมนูญในมาตรา 9 โดยมีรายงานยาโนเป็นแรงขับเคลื่อน และอ้างถึงคำอธิบายเกี่ยวกับสิทธิการป้องกันตนเองร่วมที่ปรากฏอยู่ในกฎบัตรสหประชาชาติว่า การป้องกันตนเองในกฎบัตรสหประชาชาติถือเป็นที่ยอมรับในฐานะ “สิทธิที่มีมาแต่กำเนิด” หรือ “สิทธิโดยธรรมชาติ” (Inherent right) ที่รัฐจะกระทำได้อีกต่อเมื่อถูกโจมตีด้วยอาวุธ ทั้งโดยลำพังตนหรือโดยส่วนร่วม แต่ยังคงอยู่ในขอบเขตจำกัดที่จะสามารถกระทำระหว่างที่คณะมนตรีความมั่นคงกำลังหามาตรการการยุติการโจมตีนั้นได้เท่านั้น ดังนั้น มาตรา 9 จึงไม่สามารถห้ามให้ญี่ปุ่นใช้การป้องกันตนเองร่วมที่จำเป็นต่อการรักษาสันติภาพหรือความมั่นคงเพื่อความอยู่รอดของตัวเองได้ และภายใต้สถานการณ์ใดสถานการณ์หนึ่ง ประเทศใด ๆ จะแยกตัวออกจากความมั่นคงโดยรวมในภูมิภาคได้ยาก และเพื่อการป้องกันญี่ปุ่น บางครั้งญี่ปุ่นเองอาจต้องเข้าแทรกแซงในความขัดแย้งบางอย่างแม้ไม่ได้เกี่ยวข้องกับญี่ปุ่นโดยตรง (Szanto 2017)

ทั้งนี้ น่าสังเกตว่า ข้อเสนอแนะต่าง ๆ ในรายงานยาโนมีความเอนเอียงไปเพื่อเอื้อต่อความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นและสหรัฐอเมริกาอยู่มาก แต่ภายหลังที่รัฐบาลของนายกรัฐมนตรีอาเบะประกาศตีความมาตรา 9 อย่างเป็นทางการ เราจะพบว่าในหลักการของนายกรัฐมนตรีอาเบะยังให้ความสำคัญต่อบทบาทของญี่ปุ่นต่อประชาคมโลกด้วย นั่นคือการประกอบรวมเข้ากับนโยบาย “การสร้างสันติภาพเชิงรุก (Proactive contribution to peace)” คณะรัฐมนตรีในสมัยนี้มีมติเห็นชอบการตีความมาตรา 9 ใหม่เมื่อวันที่ 1 กรกฎาคม ค.ศ. 2014 ผ่านเอกสารมติคณะรัฐมนตรีว่าด้วยการปรับปรุงกฎหมายความมั่นคงอย่างไร้รอยต่อเพื่อรับประกันความอยู่รอดและปกป้องประชาชน (Cabinet Decision on Development of Seamless Security Legislation to Ensure Japan's Survival and Protect its People) ซึ่งระบุถึงนโยบายการสร้างสันติภาพเชิงรุกที่เน้นความร่วมมือกับนานาชาติ และเพิ่มขีดความสามารถด้านการป้องกันตนเองให้ทัดเทียมกับสหรัฐอเมริกา รวมถึงขยายบทบาทของกองกำลังป้องกันตนเองในเวทีระหว่างประเทศ มติดังกล่าวนำไปสู่การกำหนดเงื่อนไขการใช้กำลัง 3 ข้อ ว่า 1) ญี่ปุ่นจะใช้กำลังได้ไม่เพียงเฉพาะเมื่อถูกโจมตีโดยตรงเท่านั้น แต่ยังรวมถึงกรณีประเทศพันธมิตรถูกโจมตี และการโจมตีนั้นเป็นอันตรายขัดแย้งต่อสิทธิเสรีภาพและความปกติสุขของชาวญี่ปุ่น 2) ญี่ปุ่นจะใช้กำลังก็ต่อเมื่อไม่มีวิธีอื่นใดที่จะป้องกันตนเองจากภัยคุกคามดังกล่าวแล้ว และ 3) การใช้กำลังนั้นจะจำกัดอยู่ในระดับต่ำสุดเท่าที่จำเป็น (Cabinet Secretariat, Government of Japan 2014) และต่อมา รัฐสภาได้เห็นชอบให้ญี่ปุ่นยอมรับสิทธิการป้องกันตนเองร่วมอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 16 พฤษภาคม ค.ศ. 2015

ท่ามกลางกระแสวิพากษ์วิจารณ์ทั้งในและนอกประเทศว่านี่อาจเป็นความพยายามเปิดทางให้กองกำลังป้องกันตนเองเข้าร่วมสงครามได้อย่างชอบธรรมในอนาคต และถือเป็นการ

สันคลอนความมั่นคงของรัฐธรรมนูญ (Yakushiji 2015) ผู้สนับสนุนฝั่งรัฐบาล อย่างเช่น นายโยสุเกะ อิโซซากิ ผู้ช่วยนายกรัฐมนตรีขณะนั้น เปรียบการยอมรับสิทธิการป้องกันตนเองร่วมของญี่ปุ่นว่าเป็นเหมือนไฟไม้ตายที่ญี่ปุ่นสามารถใช้สร้างความร่วมมือกับพันธมิตรชาติอื่นเพื่อหวังให้มีการช่วยเหลือกันและกันในยามคับขัน กล่าวคือ การเปลี่ยนแปลงนี้จะช่วยเพิ่มความสามารถในการป้องปรามของญี่ปุ่นได้ (Reuters 2014)

เอกสารปกขาวทางความมั่นคงตั้งแต่ ค.ศ. 2014 เป็นต้นมา ได้แสดงถึงการเปลี่ยนแปลงในกลไกความมั่นคงภายในประเทศของญี่ปุ่น การยอมรับสิทธิการป้องกันตนเองร่วมของญี่ปุ่นนำไปสู่การแก้ไขกฎหมายหลายฉบับ และยังสะท้อนถึงขอบเขตภัยคุกคามที่กว้างขึ้น อย่างเช่น การเปลี่ยนชื่อกฎหมายจาก “กฎหมายว่าด้วยมาตรการเพื่อรักษาสันติภาพและความมั่นคงของญี่ปุ่นในพื้นที่โดยรอบญี่ปุ่น (Law Concerning Measures to Ensure Peace and Security of Japan in Situations in Areas Surrounding Japan)” เป็น “กฎหมายว่าด้วยมาตรการเพื่อรักษาสันติภาพและความมั่นคงของญี่ปุ่นในสถานการณ์ที่อาจกระทบต่อสันติภาพและความมั่นคงของญี่ปุ่น (Law Concerning Measures to Ensure Peace and Security of Japan in Situations that Will Have an Important Influence on Japan's Peace and Security)” (Lin 2016, 120-122) กฎหมายว่าด้วยการตอบสนองต่อการถูกโจมตีด้วยอาวุธ (Armed Attack Situations Response Act) ได้ขยายขอบข่ายเงื่อนไขของการตอบสนองต่อการโจมตีว่านอกจากด้วยอาวุธที่โจมตีญี่ปุ่นโดยตรงแล้ว ยังนับรวมถึงสถานการณ์ที่กระทบต่อความอยู่รอดของชาวญี่ปุ่นในต่างประเทศ นอกจากนั้น การเพิ่มงบประมาณกลาโหมซึ่งจำเป็นต่อการรับมือภัยคุกคามและสถานการณ์ “พื้นที่สีเทา” โดยเฉพาะจากจีน มีการจัดตั้งกองบินหรือกองกำลังใหม่ ๆ เพิ่มขึ้นอื่นเพื่อเพิ่มศักยภาพการป้องกันพื้นที่ห่างไกล เช่น การจัดตั้งกองบินที่ 9 (9th Air Wing) ที่ฐานทัพอากาศนาฮา (Naha Air Base) เมื่อเดือนมกราคม ค.ศ. 2016 การจัดตั้งกองกำลังสะเทินน้ำสะเทินบกเคลื่อนที่เร็ว (Amphibious Rapid Deployment Brigade : ARDB) เมื่อเดือนเมษายน ค.ศ. 2018 ญี่ปุ่นยังปรับแก้กฎหมายว่าด้วยความร่วมมือด้านสันติภาพระหว่างประเทศ (International Peace Cooperation Act) ให้สามารถเข้าร่วมภารกิจสันติภาพทั้งภายในได้และนอกเหนือองค์การสหประชาชาติเมื่อได้รับความยินยอมจากประเทศดังกล่าว โดยใช้อาวุธได้เมื่อได้รับอนุญาตและเพื่อการป้องกันตนเองเท่านั้น

สำหรับความเป็นพันธมิตรกับสหรัฐอเมริกาในเอกสารความร่วมมือด้านความมั่นคงของทั้งสองประเทศ (Guidelines for Japan-U.S. Defense Cooperation) ที่ปรับปรุงเมื่อวันที่ 27 เมษายน ค.ศ. 2015 แสดงถึงการพัฒนากลไกความร่วมมือด้านการป้องกันประเทศระหว่างญี่ปุ่นและสหรัฐอเมริกาให้เป็นแบบไร้รอยต่อ (Seamless) และมีหลากหลายระดับ (Multiple levels) ให้ความสำคัญกับภารกิจข่าวกรองและการลาดตระเวน (Intelligence

Surveillance and Reconnaissance Activities : ISR) โดยจะร่วมมือกันขยายเครือข่ายทางความมั่นคงใหม่ ๆ ทั้งแบบไตรภาคีและพหุภาคี ซึ่งจะเป็นการเพิ่มตัวตนการมีอยู่ของทั้งสองประเทศในภูมิภาค (Ministry of Defense, Japan 2015b, 2-7)

อย่างไรก็ตามจะเห็นได้ว่า ขอบเขตของการใช้สิทธิการป้องกันตนเองร่วมของญี่ปุ่นยังคงแสดงภาพให้เห็นอย่างกว้าง ๆ ไม่ได้ระบุรายละเอียดว่าครอบคลุมถึงพื้นที่ใด หรือสถานการณ์อันตรายที่ว่ามันจะหมายถึงประเทศใดหรือสถานการณ์แบบใดอย่างชัดเจน การที่ญี่ปุ่นไม่แสดงท่าทีที่แข็งกร้าว อย่างการระบุว่าจีนหรือเกาหลีเหนือเป็นภัยคุกคามอย่างชัดเจน โดยบอกเพียงว่า “ญี่ปุ่นไม่สนับสนุนการใช้กำลังรุนแรงในการบีบบังคับในภูมิภาค” อาจแสดงถึงความต้องการหาทางหนีทีไล่หากข้อของอำนาจเปลี่ยนแปลงไป อันที่จริงแล้ว ญี่ปุ่นยังคงพยายามประคองความสัมพันธ์กับจีนเอาไว้ผ่านการเยือนประเทศจีน หรือการพูดคุยหารือเป็นการส่วนตัว ไม่ว่าจะเป็นเพื่อผลประโยชน์ทางการเมืองหรือด้านเศรษฐกิจ แต่สิ่งที่เราได้เห็นคือ การเดินทางกระชับความสัมพันธ์กับประเทศต่าง ๆ หรือแม้แต่การเข้าร่วมภาคีทั้งหลายล้วนมีความเกี่ยวข้องกับการคงอิทธิพลสหรัฐอเมริกาในภูมิภาค แสดงถึงวิธีการรักษาสถานะเดิมเอาไว้ในวิถีทางของญี่ปุ่นเอง

ยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิกที่เสรีและเปิดกว้าง

ยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิกสะท้อนถึงความมุ่งมั่นในการปรับท่าทีต่อเวทีโลกของญี่ปุ่น นายกรัฐมนตรีอาเบะเล็งเห็นศักยภาพของมหาสมุทรอินเดียและมหาสมุทรแปซิฟิกว่าสามารถสนับสนุนการมีเสรีภาพทางทะเลและความเจริญรุ่งเรืองในพื้นที่แห่งนี้ได้ (Abe 2007) จนในปี ค.ศ. 2016 ญี่ปุ่นจึงได้ประกาศยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิกที่เสรีและเปิดกว้างออกมาอย่างเป็นทางการ ตามมาด้วยสหรัฐอเมริกาเมื่อ ค.ศ. 2017 รวมถึงอีกหลายชาติที่ออกมายอมรับอินโด-แปซิฟิกเป็นแผนยุทธศาสตร์ระดับประเทศ ยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิกคือให้ความสำคัญกับสองมหาสมุทร นั่นคือ มหาสมุทรอินเดียและมหาสมุทรแปซิฟิก และสองทวีป ได้แก่ ทวีปเอเชียและทวีปแอฟริกา สำหรับญี่ปุ่นจะเน้นความร่วมมือใน 3 เสาหลัก ได้แก่ 1) ส่งเสริมหลักนิติธรรม เสรีภาพในการเดินเรือ การค้าเสรีผ่านความร่วมมือระหว่างญี่ปุ่นกับชาติต่าง ๆ 2) สร้างความเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจผ่านการส่งเสริมความเชื่อมโยงด้วยการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทั้งในอาเซียน เอเชียใต้กับอินเดียและประเทศในอ่าวเบงกอล การเชื่อมโยงเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ไปยังแอฟริกา รวมถึงการเสริมสร้างความเป็นหุ้นส่วนทางเศรษฐกิจ 3) รักษาสันติภาพและเสถียรภาพผ่านความช่วยเหลือด้านการสร้างศักยภาพแก่รัฐชายฝั่งอินโด-แปซิฟิก

แม้ทั้งสหรัฐอเมริกาและญี่ปุ่นต่างเห็นพ้องในหลักนิติธรรม เสรีภาพการเดินเรือ ระบบเศรษฐกิจที่เชื่อมโยงกันอย่างเสรี แต่มุมมองของทั้งสองประเทศที่มีต่อจีนยังต่างกัน สำหรับญี่ปุ่นการรักษาความสัมพันธ์อันดีกับจีนเอาไว้ยังเป็นประโยชน์ต่อญี่ปุ่นในทางเศรษฐกิจ ดังนั้นท่าที

ของการปฏิสัมพันธ์ต่อจีนระหว่างทั้งสองประเทศจึงต่างกัน (Thanikun Chantira 2021, 69) เราจึงได้เห็นท่าทีของญี่ปุ่นที่ไม่ใช่ทั้งยอมรับหรือต่อต้านอย่างสิ้นเชิงต่อการขยายอิทธิพลของจีน ขณะที่สหรัฐอเมริกาไม่ทำที่เผชิญหน้ากับจีนโดยตรงมากกว่า นอกจากนั้น ความร่วมมือที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง เช่น การยกระดับความสัมพันธ์ด้านความมั่นคงกับอินเดียและออสเตรเลีย การก่อตั้งกรอบความร่วมมือสี่ฝ่าย (The Quad) รวมถึงการประกาศเอกสารมุมมองอาเซียนต่ออินโด-แปซิฟิก (ASEAN Outlook on the Indo-Pacific : AOIP) แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการความร่วมมือในภูมิภาคซึ่งมีความคืบหน้าไปอย่างมาก ทำให้จีนต้องเปลี่ยนความคิดจากที่มองว่า อินโด-แปซิฟิกที่เสรีและเปิดกว้างเป็นเพียงยุทธศาสตร์ทะเลโฟม (The sea foam) ซึ่งเลื่อนลอยและไม่แน่นอนหายไป กลายเป็นมองว่า อินโด-แปซิฟิกที่เสรีและเปิดกว้างกำลังถูกใช้เป็นเครื่องมือในการปิดล้อมจีน และสหรัฐอเมริกา กำลังสร้างองค์การทางทหารคล้ายองค์การสนธิสัญญาแอตแลนติกเหนือ (North Atlantic Treaty Organisation: NATO) ในอินโด-แปซิฟิก (Wishnow 2021)

แนวคิดการบรรจบกันของสองทะเลอันนำมาสู่ยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิกที่เสรีและเปิดกว้างของนายกรัฐมนตรีอาเบะแสดงให้เห็นถึงความมุ่งมั่นในการสร้างบทบาทเชิงรุกของญี่ปุ่นให้กลายเป็นผู้นำในการกระตุ้นความร่วมมือระหว่างประเทศที่มีค่านิยมเดียวกัน และที่สำคัญคือ ญี่ปุ่นจะต้องดึงให้สหรัฐอเมริกากลับเข้ามามีส่วนร่วมเพื่อคงบทบาทในภูมิภาคไว้ให้ได้ เมื่อนำการปฏิรูปนโยบายความมั่นคงขนานใหญ่ของญี่ปุ่นมารวมเข้ากับยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิกที่เน้นการเล่นบทบาทนำเชื่อมโยงชาติพันธมิตรเข้าด้วยกันแล้ว ทำให้เราได้มองเห็นท่าทีด้านความมั่นคงแบบภาพใหญ่ของญี่ปุ่นที่ดำเนินไปด้วยความกล้าและความเสี่ยงว่าสถานะเดิมที่เป็นอยู่ อาจหายไปจากการเปลี่ยนแปลงของชั่วอำนาจ และเมื่อถึงเวลานั้น ญี่ปุ่นอาจต้องสู้เพียงลำพังในแง่หนึ่ง การที่ประเทศต่าง ๆ ออกมายอมรับยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิกที่เสรีและเปิดกว้างอาจถือเป็นความสำเร็จของญี่ปุ่นอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่า กลไกการสร้างบทบาทเชิงรุกในแบบฉบับของญี่ปุ่นกำลังทำงาน และสิทธิการป้องกันตนเองร่วมก็เป็นเครื่องมือหนึ่งที่ช่วยเปิดโอกาสให้ญี่ปุ่นสามารถสร้างเครือข่ายพันธมิตรใหม่เพื่อเผยแพร่แนวคิดตามหลักสากล

พลวัตการใช้สิทธิการป้องกันตนเองร่วมของญี่ปุ่นเพื่อการกระจายความเสี่ยง

ความกล้าการเปลี่ยนแปลงของสถานะเดิมและความเสี่ยงที่อาจทำให้ญี่ปุ่นถูกทอดทิ้งเพียงลำพังทำให้ญี่ปุ่นต้องปรับนโยบายความมั่นคงให้เป็นเชิงรุกมากขึ้น เห็นได้จากการยอมรับสิทธิการป้องกันตนเองร่วมในสมัยนายกรัฐมนตรีอาเบะ แต่ขณะเดียวกันก็ยังคงประคองความสัมพันธ์กับจีนเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ

สิทธิดังกล่าวเปิดโอกาสให้ญี่ปุ่นสร้างความร่วมมือกับชาติพันธมิตรที่หลากหลาย และเสริมสร้างบทบาทในเวทีโลกของญี่ปุ่นมากขึ้น รวมถึงยังอาจเป็นการเตรียมความพร้อมให้ญี่ปุ่น

ไม่ต้องต่อสู้เพียงลำพังหากเกิดเหตุการณ์ที่สั่นคลอนความมั่นคงของญี่ปุ่นในอนาคต สมุดปกขาวด้านการป้องกันประเทศของญี่ปุ่น (Defense of Japan) นับตั้งแต่ ค.ศ. 2014 เป็นต้นมาจะเน้นย้ำว่า สิ่งที่เป็นเป้าหมายหลักของการป้องกันประเทศญี่ปุ่นคือการเพิ่มศักยภาพการป้องกันและเพื่อรักษาความมั่นคง ซึ่งหมายถึงเส้นทางเดินเรือที่เป็นไปตามกฎระเบียบและมีเสรีภาพ (Ministry of Defense, Japan 2014; Ministry of Defense, Japan 2015a) โดยเฉพาะในช่วงหลังของการดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของนายกรัฐมนตรีอาเบะ เอกสารว่าด้วยแนวทางการป้องกันประเทศ (National Defense Program Guidelines : NDPG) ฉบับที่ประกาศเมื่อเดือนธันวาคม ค.ศ. 2018 ได้กำหนดเป้าหมายของการป้องกันประเทศเอาไว้ว่า ญี่ปุ่นจะสร้างและรักษาเสถียรภาพในสภาพแวดล้อมทางความมั่นคงให้เป็นประโยชน์ต่อญี่ปุ่น และจะป้องกันภัยคุกคามให้อีกฝ่ายเห็นว่า การคุกคามญี่ปุ่นจะนำมาซึ่งผลลัพธ์ที่ไม่พึงประสงค์ และหากญี่ปุ่นถูกโจมตีจริง ญี่ปุ่นจะสามารถรับมือกับภัยคุกคามนั้นได้โดยตรง โดยวิธีที่ญี่ปุ่นจะใช้เพื่อบรรลุเป้าหมายนี้ มี 3 ประการ นั่นคือ 1) ญี่ปุ่นจะเสริมสร้างศักยภาพเพื่อการป้องกันภายในประเทศของตนเอง 2) ญี่ปุ่นจะเสริมสร้างระบบพันธมิตรกับสหรัฐอเมริกาให้แข็งแกร่ง 3) ญี่ปุ่นจะเดินหน้าสร้างความร่วมมือด้านความมั่นคงกับนานาประเทศภายใต้วิสัยทัศน์อินโด-แปซิฟิกที่เสรีและเปิดกว้างในหลากหลายมิติและรูปแบบ

ความตั้งใจที่จะเสริมสร้างระบบพันธมิตรกับสหรัฐอเมริกาและความพยายามประคับประคองความสัมพันธ์กับจีนสะท้อนการไม่เลือกข้างฝ่ายใดอย่างชัดเจน ซึ่งตรงกับแนวคิดการกระจายความเสี่ยง (Hedging) แนวคิดของ Kuik ชี้ว่า รัฐที่ขาดทรัพยากรในการหาหนทางหนีด้วยตัวเองมักเลือกใช้นโยบายหลายรูปแบบในสถานการณ์ที่ไม่แน่นอน กรณีของญี่ปุ่นซึ่งยังต้องอาศัยการรับประกันจากสหรัฐอเมริกาจึงนับเป็นตัวอย่างสำคัญในบริบทของการเปลี่ยนแปลงทางอำนาจ การถ่วงดุลทางอ้อมยังเป็นรูปแบบหนึ่งของการกระจายความเสี่ยงที่รัฐจะเลือกใช้ กระทำผ่านการเพิ่มขีดความสามารถภายในประเทศ และการสร้างความร่วมมือกับพันธมิตรเพื่อถ่วงดุลอำนาจใหม่โดยไม่เผชิญหน้าโดยตรง สอดคล้องกับการดำเนินนโยบายเชิงรุกของญี่ปุ่นที่ขยายขยายเครือข่ายพันธมิตรกับชาติที่มีแนวคิดคล้ายคลึงกัน โดยเฉพาะออสเตรเลีย อินเดีย และอาเซียน

บทความในส่วนนี้ต้องการวิเคราะห์พลวัตการใช้สิทธิการป้องกันตนเองร่วมของญี่ปุ่นในอินโด-แปซิฟิกว่าเป็นรูปแบบหนึ่งของการกระจายความเสี่ยงซึ่งมีลักษณะเป็นการถ่วงดุลทางอ้อมโดยจะวิเคราะห์ใน 2 ส่วนหลัก ได้แก่ 1) การกระชับความสัมพันธ์ทางความมั่นคงกับรัฐที่มีแนวคิดคล้ายคลึงกัน (Like-minded states) เช่น อินเดีย และออสเตรเลีย 2) การมอบความช่วยเหลือทางความมั่นคง เช่น การทำข้อตกลงด้านอาวุธยุทโธปกรณ์กับประเทศต่าง ๆ ในอาเซียน พลวัตของญี่ปุ่นยังมีความซับซ้อน นอกจากจะสะท้อนถึงการกระจายความเสี่ยงในการเปลี่ยนแปลงทางอำนาจแล้ว ยังแสดงถึงการกระจายความเสี่ยงสองทาง ทั้งความพยายาม

สร้างเครือข่ายพันธมิตรหากสหรัฐอเมริกาทอดทิ้ง และการประคองความสัมพันธ์กับจีนไม่ให้เกิด
การเผชิญหน้าโดยตรง

1) การกระชับความสัมพันธ์ทางความมั่นคงกับรัฐที่มีแนวคิดคล้ายคลึงกัน (Like-minded states)

หากพิจารณาจากเอกสารความมั่นคงต่าง ๆ ตั้งแต่สมัยของนายกรัฐมนตรีอาเบะเป็นต้นมา
น่าสังเกตว่า ญี่ปุ่นจะเน้นย้ำหลักการหรือค่านิยมที่เสรี โปร่งใส เป็นไปตามกฎระเบียบหรือกฎ
กติการะหว่างประเทศ ไม่ว่าจะเป็นเอกสารยุทธศาสตร์ความมั่นคงแห่งชาติ เอกสารสมุดปกขาว
ทางความมั่นคงตั้งแต่ ค.ศ. 2014 เป็นต้นมา รวมไปถึงยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิกที่เสรีและเปิด
กว้างก็เน้นเรื่องนี้อย่างชัดเจน แสดงให้เห็นถึงการยึดระเบียบที่เป็นไปตามพื้นฐานของกฎเกณฑ์
(Rules-based order) ดังนั้นจุดเด่นของนโยบายต่าง ๆ ที่ญี่ปุ่นส่งออกมาจะเน้นไปที่การสร้าง
ค่านิยม (Value-based) ให้สังคมระหว่างประเทศมีการเคารพกฎและกติกาซึ่งกันและกัน
เพื่อให้ระเบียบระหว่างประเทศมีความมั่นคงและมีเสถียรภาพ ญี่ปุ่นจึงใช้บทบาทเชิงรุกกระชับ
ความสัมพันธ์เข้าหาประเทศต่าง ๆ ครอบคลุมพื้นที่อินโด-แปซิฟิกได้แม้จะไม่ได้มีอุดมการณ์ทาง
การเมืองที่เหมือนกับญี่ปุ่นโดยสิ้นเชิง (Narut Charoensri and Seksan Anantasirikiat 2023,
45) การจะรักษาสถานะเดิมของภูมิภาคได้ ญี่ปุ่นก็ต้องเข้าหาประเทศที่มีแนวคิดแบบเดียวกัน
เพื่อสร้างเป็นเครือข่ายทางความมั่นคง ในที่นี้จะขอยกตัวอย่าง 2 ประเทศที่ญี่ปุ่นรุกคืบหน้าเข้า
กระชับความสัมพันธ์อย่างเต็มที่ นั่นคือ อินเดียและออสเตรเลีย

อินเดีย

เป็นประเทศหนึ่งที่ไม่ได้มีความหลังเชิงลบจากสงครามกับญี่ปุ่น อีกทั้งทั้งสองประเทศมี
ค่านิยมร่วมกัน คือ ประชาธิปไตย สิทธิมนุษยชน และหลักนิติธรรม (Ministry of External
Affairs, Government of India 2008) ประกอบกับการเผชิญภัยคุกคามทางความมั่นคง
เช่นเดียวกัน นั่นคือ การขยายอิทธิพลในภูมิภาคและมหาสมุทรของจีน ปัจจัยทั้งหมดนี้มีส่วน
สำคัญที่ผลักดันให้ทั้งสองประเทศร่วมมือกัน (Kitti Prasirtsuk 2016, 161) และเอื้อให้ญี่ปุ่น
มองเห็นความเป็นไปได้ที่จะกระจายความเสี่ยงแบบการถ่วงดุลทางอ้อม

สุนทรพจน์ “การบรรจบกันของสองทะเล (Confluence of the Two Seas)” ของ
นายกรัฐมนตรีอาเบะ ณ รัฐสภาอินเดียเมื่อปี ค.ศ. 2007 ได้กล่าวถึงมหาสมุทรอินเดียและ
มหาสมุทรแปซิฟิกว่ามีศักยภาพที่สามารถสนับสนุนเสรีภาพทางทะเลและความเจริญรุ่งเรืองของ
ภูมิภาคได้ (Abe 2007) กลายมาเป็นรากฐานของแนวคิดอินโด-แปซิฟิกที่เสรีและเปิดกว้าง และ
ความร่วมมือของทั้งสองประเทศ แนวทางการสร้างร่วมมือของญี่ปุ่นต่ออินเดียจึงสะท้อน
การกระจายความเสี่ยงแบบถ่วงดุลทางอ้อมของ Kuik ที่ว่า รัฐซึ่งไร้ทรัพยากรในการรักษา
ผลประโยชน์ของชาติด้วยตัวเองจะหันไปกระชับความสัมพันธ์กับรัฐอื่นเพื่อถ่วงดุลอำนาจโดยไม่

เผชิญหน้าโดยตรง นโยบายของอินเดียที่รุกรกระชับความสัมพันธ์ทางความมั่นคงกับประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (Wallace 2013, 494-495) และอำนาจของอินเดียในมหาสมุทรอินเดียทำให้ญี่ปุ่นเล็งเห็นว่า การขยายขยายความร่วมมือทางความมั่นคงและการป้องกันประเทศมาสู่อินเดียจะสร้างน้ำหนักเพื่อเชื่อมโยงไปสู่การข้องเกี่ยวกับพันธมิตรชาติอื่นต่อไป ซึ่งจะเป็นเครือข่ายพันธมิตรที่พร้อมสนับสนุนอำนาจชั่วคราวสหรัฐอเมริกาให้ยังคงอยู่ในภูมิภาคได้

ความพยายามอาศัยความร่วมมือกับอินเดียเพื่อรักษาระเบียบเดิมของภูมิภาคถูกเน้นย้ำในการยกระดับความสัมพันธ์ระหว่างสองประเทศให้เป็นหุ้นส่วนทางยุทธศาสตร์พิเศษและระดับโลก (Special Strategic and Global Partnership) เมื่อเดือนธันวาคม ค.ศ. 2015 (Ministry of Foreign Affairs of Japan 2015a) ทั้งสองประเทศจะกระชับความสัมพันธ์อย่างลึกซึ้ง และจะร่วมมือกันเป็นสื่อกลางในการสร้างสันติภาพและความมั่นคงของภูมิภาคอินโด-แปซิฟิก การยกระดับความสัมพันธ์ในครั้งนี้นี้ยังนำมาสู่การลงนามข้อตกลงการถ่ายโอนอาวุธยุทโธปกรณ์และเทคโนโลยีเพื่อการป้องกันประเทศ (Agreement Concerning the Transfer of the Defense Equipment and Technology) และข้อตกลงเกี่ยวกับมาตรการความมั่นคงเพื่อปกป้องข้อมูลความลับทางทหาร (Agreement Concerning Security Measures for the Protection of Classified Military) ความร่วมมือแบบไตรภาคี เช่น อินเดีย-ญี่ปุ่น-สหรัฐอเมริกา และแบบพหุภาคี เช่น กรอบความร่วมมือสี่ฝ่าย (The Quad) หรือการยกระดับการประชุมสุดยอดเอเชียตะวันออก (East Asia Summit) ให้เป็นเวทีสำคัญในการปรึกษาหารือด้านความมั่นคงของภูมิภาค คือหลักฐานสำคัญของการร่วมมือกันเชื่อมโยงภูมิภาค แสดงให้เห็นถึงการพัฒนาความสัมพันธ์เพื่อหวังสร้างความร่วมมือไปสู่รัฐอื่น ๆ โดยอินเดียจะมีส่วนช่วยเสริมเสริมค่านิยมที่เป็นไปตามกฎเกณฑ์ การสนับสนุนให้เกิดความร่วมมือในระดับต่าง ๆ โดยมีสหรัฐอเมริกาที่เกี่ยวข้องเป็นการถ่วงดุลอำนาจเดิมให้ยังคงมีบทบาท สะท้อนถึงการถ่วงดุลอำนาจทางอ้อมที่ญี่ปุ่นกระทำการผ่านการเสริมสร้างเครือข่ายพันธมิตร

การสร้างความร่วมมือทางด้านความมั่นคงกับอินเดียยังสะท้อนการกระจายความเสี่ยงแบบสองชั้น (Dual Hedge) ซึ่งเป็นการกระจายความเสี่ยงที่ซับซ้อนในแบบของญี่ปุ่น Heginbotham and Samuels (2002) กล่าวว่า ญี่ปุ่นในสมัยนายกรัฐมนตรีโคอิซุมิ จุนอิชิโร เคยใช้การกระจายความเสี่ยงแบบสองชั้นมาแล้ว ด้านหนึ่งเพื่อการรับประกันความมั่นคงจากสหรัฐอเมริกา อีกด้านเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจกับโลกอาหรับและจีน แต่ญี่ปุ่นในสมัยของนายกรัฐมนตรีอาเบะ ด้านหนึ่งยังคงประคองความสัมพันธ์กับจีน แต่กับสหรัฐอเมริกานั้น ญี่ปุ่นไม่ได้ใช้เพื่อรับประกันความมั่นคง แต่รุกเข้าสร้างเครือข่ายกับพันธมิตรอื่นก็เพราะความเสี่ยงที่บทบาทของสหรัฐอเมริกาจะถดถอยลงไป ญี่ปุ่นกำลังสร้างระบบในภูมิภาคที่จะยังเป็นผลดีต่อความอยู่รอด โดยเฉพาะในเรื่องของความมั่นคงทางทะเล แม้ชั่วคราวอำนาจจะเปลี่ยนแปลงไป (Wallace 2013, 505)

การพยายามสร้างบทบาทความสัมพันธ์แบบพหุภาคีก็แสดงได้ถึงความพยายามตั้งสหรัฐอเมริกาเข้ามามีส่วนร่วมในเครือข่ายพันธมิตรที่ญี่ปุ่นสร้างขึ้น สะท้อนถึงการถ่วงดุลทางอ้อมที่แสดงเป็นนัยยะให้เห็นว่า อำนาจเดิมยังคงมีบทบาทสำคัญในภูมิภาค ขณะเดียวกัน การได้ร่วมมือกับชาติพันธมิตรใหม่ ๆ ก็แสดงให้เห็นว่า ญี่ปุ่นอาจกำลังลดการพึ่งพาสหรัฐอเมริกา โดยอาศัยเครือข่ายทางพันธมิตรรักษาอำนาจและแนวคิดแบบเดิมให้คงอยู่ในภูมิภาค สื่อถึงการกระจายความเสี่ยงแบบสองชั้น การร่วมซ้อมรบทางทะเลยังช่วยสร้างและรักษาความมั่นคงในภูมิภาค อีกทั้งยังแสดงถึงแผนยุทธศาสตร์ของประเทศที่เข้าร่วม เช่น การซ้อมรบร่วมทางทะเลมาลาบาร์ในปี ค.ศ. 2007 ณ เกาะโอกินาวะ ประเทศญี่ปุ่น ซึ่งญี่ปุ่นเข้าร่วมเป็นครั้งแรก รวมถึงยังเป็นการจัดนอกมหาสมุทรอินเดียเป็นครั้งแรกนั้น แสดงถึงการรุกเข้าสู่พื้นที่ฝั่งตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดีย (Singh 2014) การเข้าร่วมอย่างต่อเนื่องของญี่ปุ่นตั้งแต่ ค.ศ. 2014 เป็นต้นมา สะท้อนให้เห็นถึงการพยายามเล่นบทบาทนำในสร้างกลไกเพื่อรักษาระเบียบโลกตามแนวคิด FOIP ของญี่ปุ่น การมีสมาชิกทั้ง 4 ของ The Quad เข้าร่วมในครั้งต่อ ๆ มา ยิ่งสื่อได้ถึงความมั่นใจในความร่วมมือ (Rossiter, Heng, and Cannon 2025, 161) พลวัตเหล่านี้ทำให้เห็นว่า การกระจายความเสี่ยงของญี่ปุ่นกำลังอยู่ในขั้นลงมือปฏิบัติจริง และญี่ปุ่นกำลังสร้างความยืดหยุ่นทางยุทธศาสตร์ให้ไม่ต้องพึ่งพาเพียงสหรัฐอเมริกา โดยหวังว่ากลไกต่าง ๆ เหล่านี้จะช่วยตอบสนองการป้องกันร่วมได้ในอนาคต

กล่าวโดยสรุป อินเดียเป็นจุดหมายสำคัญของญี่ปุ่นในการสร้างเครือข่ายพันธมิตรที่มีค่านิยมเดียวกัน ซึ่งตอบสนองต่อนโยบายเชิงรุกและแนวคิด FOIP ของนายกรัฐมนตรีอาเบะ รวมถึงยังเป็นการกระจายความเสี่ยงที่จะช่วยลดการพึ่งพาสหรัฐอเมริกาขณะที่ยังรักษาความสัมพันธ์กับจีนได้อยู่ อย่างไรก็ตาม นโยบายไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใดของอินเดียยังเป็นอุปสรรคของความร่วมมือเชิงรุก เห็นได้จากอินเดียประกาศยอมรับแนวคิดอินโด-แปซิฟิกอย่างเป็นทางการเมื่อ ค.ศ. 2012 แต่กลับไม่ได้ชี้แจงแนวคิดในรูปแบบของอินเดียที่ชัดเจน (John 2024, 521-522)

ออสเตรเลีย

ในสมัยนายกรัฐมนตรีอาเบะ ความสัมพันธ์ระหว่างญี่ปุ่นและออสเตรเลียเรียกได้ว่าพัฒนาอย่างก้าวกระโดดจนกลายเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญ ในด้านเศรษฐกิจ การลงนามข้อตกลงความเป็นหุ้นส่วนทางเศรษฐกิจระหว่างญี่ปุ่นและออสเตรเลีย (Japan-Australia Economic Partnership Agreement : JAEPA) ใน ค.ศ. 2015 นับว่าเป็นข้อตกลงประวัติศาสตร์ที่สำคัญที่สุดนับตั้งแต่ข้อตกลงด้านการค้าใน ค.ศ. 1957 (Ministry of Foreign Affairs of Japan 2015b) ในด้านความมั่นคง ค.ศ. 2007 นายกรัฐมนตรีอาเบะได้ลงนามในปฏิญญาร่วมว่าด้วยความร่วมมือทางความมั่นคงระหว่างญี่ปุ่นและออสเตรเลีย (Japan-Australia Joint Declaration on Security Cooperation) ตามมาด้วยการประชุมระดับกระทรวงการ

ต่างประเทศและการป้องกันประเทศ (2+2 Foreign and Defence Ministerial Meeting) การทำข้อตกลงจัดหาและการบริการข้ามฝ่าย (Acquisition and Cross-Servicing Agreement : ACSA) ระหว่างกองกำลังป้องกันตนเองและกองกำลังป้องกันออสเตรเลียเพื่อเพิ่มโอกาสการร่วมมือกันในด้านต่าง ๆ ซึ่งเดิมญี่ปุ่นทำข้อตกลงกับสหรัฐอเมริกาเพียงรายเดียว รวมไปถึงการทำตกลงด้านการแลกเปลี่ยนข้อมูลทางความมั่นคง (Information Security Agreement : ISA) จากนั้นได้ยกระดับความสัมพันธ์เป็นหุ้นส่วนเชิงยุทธศาสตร์พิเศษ (Special Strategic Partnership) และทำข้อตกลงการถ่ายโอนอาวุธและเทคโนโลยีเพื่อการป้องกันประเทศ (The Agreement Concerning the Transfer of Defence Equipment and Technology) ร่วมกันเมื่อ ค.ศ. 2014

พัฒนาการที่ก้าวกระโดดระหว่างญี่ปุ่นและออสเตรเลียตั้งอยู่บนความเสี่ยงสองทาง ด้านหนึ่งคือการขยายอำนาจของจีนที่อาจทำลายผลประโยชน์ทางทะเล (Satake 2016, 31-32) อีกด้านหนึ่งคือความไม่แน่นอนในท่าทีของสหรัฐอเมริกาโดยเฉพาะในสมัยของประธานาธิบดีโดนัลด์ ทรัมป์ ซึ่งเรียกร้องให้พันธมิตรจ่ายเพิ่มในด้านความมั่นคง (Satake 2017, 1) ดังนั้น ญี่ปุ่นและออสเตรเลียจึงเห็นความสำคัญในการยกระดับความสัมพันธ์อย่างรอบด้าน โดยเฉพาะด้านความมั่นคงที่มีหลากหลายมิติและช่องทาง ทั้งการแลกเปลี่ยนข้อมูลด้านข่าวกรอง การแลกเปลี่ยนทางอาวุธ แสดงให้เห็นว่าทั้งญี่ปุ่นและออสเตรเลียก็พร้อมที่จะ “จ่ายเพิ่ม” เมื่อสหรัฐอเมริกาส่งสัญญาณถึงการลดบทบาทท่ามกลางความไม่แน่นอนของข้าอำนาจ พลวัตนี้มองได้ว่าญี่ปุ่นขยายบทบาทกับออสเตรเลียในฐานะ “เพื่อนตาย (All weather friends)” (Symonds 2017) เพื่อร่วมกันมีบทบาทหลักในการสร้างกลไกเพื่อรักษาระเบียบในภูมิภาค สอดคล้องกับแนวคิดการกระจายความเสี่ยงของ Kuik (2008) ซึ่งกล่าวถึงรัฐที่มีข้อจำกัดในการป้องกันตนเองจะเตรียมความพร้อมต่อความไม่แน่นอนของการดูแลอำนาจผ่านความร่วมมือกับชาติต่าง ๆ โดยไม่ได้มุ่งหวังเพื่อร่วมมือกันป้องกันประเทศเพียงอย่างเดียว แต่อาจแสดงถึงความต้องการรักษาระเบียบในภูมิภาคให้ยังส่งผลดีต่อตน เป็นการถ่วงดุลกับอำนาจใหม่อย่างจีนในทางอ้อม

แม้จะเล็งเห็นผลประโยชน์ร่วมกันจากการรักษาบทบาทของสหรัฐอเมริกาในฐานะมหาอำนาจสำคัญในภูมิภาค อย่างไรก็ตาม ทั้งสองประเทศยังมีข้อแตกต่างทางการรับรู้ภัยคุกคามที่มีต่อจีน หรือที่เรียกว่า “China gap” การมีอยู่ของพันธมิตรรายสำคัญอย่างสหรัฐอเมริกาและญี่ปุ่นจำเป็นต่อความมั่นคงของออสเตรเลีย ขณะเดียวกัน ออสเตรเลียก็ต้องรักษาความสัมพันธ์กับจีนเอาไว้ เนื่องจากจีนยังคงเป็นผู้ค้ารายสำคัญและผู้ลงทุนรายใหญ่ที่สุด หากแสดงท่าทีต่อต้านอำนาจของจีนอย่างชัดเจน ออสเตรเลียอาจต้องเผชิญกับผลกระทบทางเศรษฐกิจ เหตุการณ์ที่ออสเตรเลียเลือกซื้อเรือดำน้ำจากฝรั่งเศสแทนที่จะเป็นญี่ปุ่นนั้น แสดงถึงความลังเลที่จะผูกสัมพันธ์ทางความมั่นคงที่เกินพอดีกับญี่ปุ่น (Heazle and Tatsumi 2018, 46) ความต่างนี้

สะท้อนให้เห็นว่า การรักษาอำนาจของสหรัฐอเมริกาและการรักษาความสัมพันธ์กับจีนยังเป็นสิ่งที่ไม่อะไรมาทดแทนต่อผลประโยชน์ของทั้งออสเตรเลียและญี่ปุ่น (Krauss and Glosserman 2021) ตอกย้ำความสำคัญของการกระจายความเสี่ยงที่ต้องรักษาอิทธิพลของสหรัฐฯ ขณะเดียวกันก็ต้องถ่วงดุลจีนทางอ้อม พลวัตของการยกระดับความสัมพันธ์ของญี่ปุ่นกับออสเตรเลียก็นำไปสู่ความร่วมมืออื่น ๆ ยังสะท้อนถึงการกระจายความเสี่ยงแบบสองชั้น การร่วมซ้อมรบทางทะเลกับออสเตรเลียอยู่บ่อยครั้ง รวมถึงความร่วมมือทั้งแบบไตรภาคีและพหุภาคีซึ่งมีสหรัฐอเมริกาเป็นส่วนร่วม เช่น ความร่วมมือออสเตรเลีย-ญี่ปุ่น-สหรัฐอเมริกา หรือกรอบความร่วมมือสี่ฝ่าย นอกจากจะเป็นการดึงให้สหรัฐอเมริกายังมีส่วนร่วมเพื่อรักษาอำนาจเดิมในภูมิภาคแล้ว ยังแสดงถึงการเสริมสร้างเครือข่ายพันธมิตรเพื่อหวังการป้องกันร่วมในอนาคต และลดการพึ่งพาสหรัฐอเมริกาเพื่อบรรเทาความเสี่ยงจากการพังทลายของอำนาจเดิม

สรุปได้ว่า ญี่ปุ่นยกระดับความสัมพันธ์ด้านความมั่นคงกับออสเตรเลียอย่างรวดเร็ว เพื่อเสริมสร้างความแข็งแกร่งให้เครือข่ายพันธมิตรที่มีแนวคิดเหมือนกัน ซึ่งจะช่วยกระจายความเสี่ยงจากการขยายอำนาจจากจีนโดยไม่ต้องเผชิญหน้ากันโดยตรง ขณะเดียวกันยังแสดงถึงการสร้างความยืดหยุ่นทางยุทธศาสตร์โดยการกระจายความเสี่ยงสองชั้นผ่านการสร้างความร่วมมือใหม่ ๆ ที่ลดการพึ่งพาสหรัฐอเมริกา อย่างไรก็ตาม ความแตกต่างด้านการรับรู้ภัยคุกคามของทั้งสองชาติทำให้ญี่ปุ่นอาจต้องพิจารณาถึงท่าทีที่พันธมิตรยังคงต้องพึ่งพาอาศัยกันอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ หากไม่สามารถรักษาสสมดุลนี้ให้ดีพอ ออสเตรเลียอาจต้องพึ่งพาเงินมากขึ้น เช่นเดียวกับญี่ปุ่นที่อาจเสี่ยงต่อการถูกอำนาจใหม่ครอบงำ และเสี่ยงต่อการถูกทอดทิ้งเช่นกัน

2) การมอบความช่วยเหลือทางความมั่นคง

ความสัมพันธ์ญี่ปุ่นและอาเซียนไม่ใช่ประเด็นใหม่ แต่เป็นพันธมิตรที่มีความสัมพันธ์อันดีมาอย่างช้านาน ญี่ปุ่นเป็นผู้ให้ ODA (Official Development Assistance: ความช่วยเหลือเพื่อการพัฒนาอย่างเป็นทางการ) รายสำคัญแก่กลุ่มประเทศอาเซียนซึ่งเดิมเน้นที่การพัฒนาประเทศทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม หรือทรัพยากรมนุษย์ โดยใน ค.ศ. 2018 ความช่วยเหลือ ODA ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีมูลค่าสูงถึง 18.4 ล้านล้านเยน (Ministry of Foreign Affairs of Japan 2019b) แต่เมื่อเกิดความไม่แน่นอนแห่งดุลอำนาจ ญี่ปุ่นจึงเริ่มขยายความร่วมมือโดยครอบคลุมถึงด้านความมั่นคง

อาเซียนตระหนักได้ถึงการแข่งขันทางอำนาจระหว่างมหาอำนาจในอินโด-แปซิฟิก ผู้นำอาเซียนจึงร่วมกันรับรองเอกสารมุมมองอาเซียนต่ออินโด-แปซิฟิก (ASEAN Outlook on the Indo-Pacific : AOIP) เมื่อเดือนมิถุนายน ค.ศ. 2019 ในการประชุมสุดยอดอาเซียนครั้งที่ 34 โดยความร่วมมือต่าง ๆ จะต้องอยู่ภายใต้ความเป็นแกนกลางของอาเซียน (ASEAN Centrality) โดยมีจุดมุ่งหมายคือความร่วมมือที่เป็นไปตามระเบียบและกฎเกณฑ์ ใน 4 สาขา คือ 1) ความ

ร่วมมือทางทะเล 2) ความเชื่อมโยง 3) เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของสหประชาชาติ และ 4) ความร่วมมือทางเศรษฐกิจและอื่น ๆ (Association of Southeast Asian Nations 2019)

ในที่ประชุม East Asia Summit ครั้งที่ 14 เมื่อ ค.ศ. 2019 นายกรัฐมนตรีอาเบะได้แถลงยอมรับหลักการ AOIP และยินดีร่วมมือกับอาเซียนในขอบเขตที่กว้างขวางมากขึ้น โดยเฉพาะในด้านความมั่นคงทางทะเล ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของเสรีภาพทางการเดินเรือและกฎระเบียบระหว่างประเทศ โดยจะนำมาประยุกต์กับยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิกที่เสรีและเปิดกว้างของญี่ปุ่น (Ministry of Foreign Affairs of Japan 2019a) ต่อมาในปี ค.ศ. 2020 ทั้งญี่ปุ่นและอาเซียนได้ออกแถลงการณ์ร่วมในที่ประชุมอาเซียน-ญี่ปุ่น ครั้งที่ 23 เกี่ยวกับความร่วมมือตามมุมมองอาเซียนต่ออินโด-แปซิฟิก (Joint Statement of the 23rd ASEAN-Japan Summit on Cooperation on ASEAN Outlook on the Indo-Pacific) (Association of Southeast Asian Nations 2020) ซึ่งแสดงให้เห็นว่ายุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิกที่เสรีและเปิดกว้างของญี่ปุ่น (FOIP) และมุมมองอาเซียนต่ออินโด-แปซิฟิก (AOIP) นั้นมีหลักการร่วมกัน จึงต้องการกระชับความร่วมมือตาม 4 ด้านที่ระบุอยู่ในเอกสาร AOIP ของอาเซียน

ด้วยอิทธิพลจากจีนที่พยายามขยายลงสู่ประเทศต่าง ๆ ในอาเซียน พลวัตการกระจายความเสี่ยงในประเทศเหล่านี้จะแตกต่างไปจากกรณีของอินเดียและออสเตรเลีย สาเหตุเพราะอุดมการณ์ทางการเมืองและขนาดทางเศรษฐกิจของประเทศต่าง ๆ ในอาเซียนยังแตกต่างกันอยู่มาก ญี่ปุ่นจึงให้ความสำคัญกับการสนับสนุนการสร้างขีดความสามารถ (Capacity building) และเล่นบทบาทเป็นผู้เสริมสร้างแนวคิดตามหลักนิติธรรม เพราะการสร้างระเบียบในภูมิภาคเช่นนี้เป็นเหมือนการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับประเทศที่จะเฝ้าต่อผลประโยชน์ของญี่ปุ่นในอนาคต (Wallace 2013, 484) การเสริมขีดความสามารถและการสร้างความตระหนักรู้ถึงข้อดีในการมีอยู่ของอำนาจเดิมจะช่วยหลีกเลี่ยงให้ประเทศในอาเซียนไม่ถูกครอบงำจากจีน และสร้างความยืดหยุ่นให้กับยุทธศาสตร์ของญี่ปุ่นในระยะยาว สะท้อนถึงการกระจายความเสี่ยงแบบการถ่วงดุลทางอ้อมตามทัศนะของ Kuik ซึ่งประเทศอำนาจรองจะเสริมสร้างการป้องกันผ่านการมีส่วนร่วมกับพันธมิตรอื่น ๆ เพื่อสร้างอำนาจต่อรอง เป็นการถ่วงดุลกับอำนาจใหม่โดยไม่เผชิญหน้าโดยตรง

ตัวอย่างของการเพิ่มขีดความสามารถให้ประเทศในอาเซียน คือ การช่วยเหลือด้านอาวุธยุทธโธปกรณ์ผ่าน“หลักสามประการว่าด้วยการถ่ายโอนยุทธโธปกรณ์และเทคโนโลยีป้องกันประเทศ (Three Principles on Transfer of Defense Equipment and Technology)” ที่ประกาศเมื่อ ค.ศ. 2014 ซึ่งเป็นการผ่อนคลายนโยบายจำกัดการส่งออกอาวุธฉบับ ค.ศ. 1967 หลักสามประการฉบับใหม่กำหนดให้ 1) ญี่ปุ่นห้ามส่งออกอาวุธไปยังประเทศที่ขัดต่อสนธิสัญญาหรือข้อตกลงที่ประเทศดังกล่าวมีกับญี่ปุ่น ประเทศที่ขัดต่อมติคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติ และประเทศที่เกี่ยวข้องกับปัญหาความขัดแย้ง 2) ญี่ปุ่นสามารถส่งออก

ยุทธโธปกรณ์ได้ภายใต้เงื่อนไขการสนับสนุนสันติภาพ ความร่วมมือระหว่างประเทศ และการเสริมสร้างความมั่นคงให้กับญี่ปุ่น 3) ญี่ปุ่นสามารถส่งออกยุทธโธปกรณ์ได้ต่อเมื่อประเทศปลายทางยืนยันว่าจะควบคุมการใช้ยุทธโธปกรณ์ได้อย่างเหมาะสมเมื่อต้องใช้นอกเหนือจากวัตถุประสงค์เดิม หรือต้องส่งออกไปยังประเทศฝ่ายที่ 3

ได้ทำความเข้าใจว่าด้วยการถ่ายโอนอาวุธยุทธโธปกรณ์และเทคโนโลยีป้องกันประเทศกับประเทศต่าง ๆ ในอาเซียน เช่น ฟิลิปปินส์ อินโดนีเซีย ไทย ภายหลังการประกาศเอกสารวิสัยทัศน์เวียงจันทน์ (Vientiane Vision) เมื่อเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. 2016 รวมถึง “วิสัยทัศน์เวียงจันทน์ 2.0 (Vientiane Vision 2.0)” ใน ค.ศ. 2019 ซึ่งทั้งสองฉบับกล่าวถึงความร่วมมือด้านอาวุธยุทธโธปกรณ์ และยังนำมาสู่การเสริมสร้างความนิยมสากล เช่น การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เป็นต้น (Seksan Anantasirikiat 2024, 8-11) ญี่ปุ่นมีการส่งมอบอาวุธยุทธโธปกรณ์ทั้งการให้เปล่าและเสนอขาย ตัวอย่างการส่งมอบอาวุธแบบให้เปล่า เช่น ญี่ปุ่นกับฟิลิปปินส์ทำข้อตกลงถ่ายโอนอาวุธเพื่อการป้องกันประเทศ โดยกองกำลังป้องกันตนเองทางทะเลของญี่ปุ่นได้ส่งอากาศยานฝึกซ้อม TC-90 ให้กองทัพเรือของฟิลิปปินส์ครั้งแรกจำนวน 2 ลำ เมื่อ ค.ศ. 2017 และอีกครั้งเป็นจำนวน 3 ลำ เมื่อเดือนมีนาคม ค.ศ. 2018 (Japan Information and Culture Center 2018)

การส่งออกอาวุธมาสู่อาเซียนนั้นสะท้อนถึงการใช้นโยบายการกระจายความเสี่ยง เพราะประเทศที่เข้ามามีส่วนในความร่วมมือด้านการส่งต่ออาวุธของญี่ปุ่น โดยเฉพาะในประเทศแถบนี้ไม่ว่าจะด้วยการให้เปล่าหรือการเสนอขาย ล้วนจะเป็นการยึดโยงให้เข้ามาอยู่ในเครือข่ายพันธมิตรที่มีแนวคิดหรือผลประโยชน์ทางความมั่นคงร่วมกัน (ในกรณีของประเทศแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้คือปัญหาข้อพิพาททางทะเลจีนใต้กับจีน) (Praewpruk Jitsakulchaidej 2019, 56-57) การที่ประเทศผู้รับนำอาวุธของญี่ปุ่นไปใช้ สะท้อนถึงการถ่วงดุลทางอ้อมในเชิงสัญลักษณ์ที่ว่า บทบาทของญี่ปุ่นในฐานะพันธมิตรของสหรัฐอเมริกายังกระจายอยู่ทั่วภูมิภาค และยังคงยึดต่อไปสู่การปลูกฝังค่านิยมตามระเบียบสากล ผ่านการอบรมหรือการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่ญี่ปุ่นจะมอบให้อาเซียนด้วย อย่างไรก็ตาม นักวิชาการหลายฝ่ายตั้งข้อสังเกตว่าหลักสามประการฯ ฉบับใหม่อาจมีขึ้นเพื่อสนองต่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ เนื่องจากญี่ปุ่นจะสามารถเสนอขายให้กับต่างประเทศได้ แต่การมอบอาวุธแบบให้เปล่าแก่ประเทศซึ่งอาจยังมีกำลังทางเศรษฐกิจไม่มากนักอย่างประเทศแถบอาเซียน แสดงให้เห็นว่า ญี่ปุ่นอาจไม่ได้เห็นแก่ผลประโยชน์ด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก แต่สะท้อนถึงเป้าหมายเชิงยุทธศาสตร์ที่ต้องการยึดโยงประเทศเหล่านี้ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายสำคัญของจีนให้อยู่ในกรอบความมั่นคงเดียวกันเพื่อรักษาระเบียบเดิม พฤติกรรมนี้ยังสะท้อนการกระจายความเสี่ยงแบบสองชั้น ด้านหนึ่งคือการขยายความสัมพันธ์กับอาเซียน โดยญี่ปุ่นใช้ความร่วมมือผ่านการช่วยเหลือที่ช่วยสร้างความไว้วางใจ

ใจ (Soft engagement) เพื่อลดความเสี่ยงที่อาจถูกสหรัฐอเมริกาทอดทิ้ง การดำเนินนโยบายแบบการสร้างความนิยม (value-based) ยังแสดงถึงข้อแตกต่างเชิงยุทธศาสตร์ (Strategic contrast) (Wallace 2013, 501-504) กับจีน ซึ่งมีความแข็งกร้าว (Hard engagement) มากกว่า การเลือกใช้ยุทธศาสตร์ที่แตกต่างกันนี้เป็นการเสนอทางเลือกให้ประเทศผู้รับ ทำให้ญี่ปุ่นไม่ต้องแสดงการปฏิเสธอำนาจของจีนโดยตรง ยังรักษาความสัมพันธ์และดึงให้จีนยังอยู่ในกรอบของภูมิภาคได้

กล่าวโดยสรุป พลวัตของญี่ปุ่นต่ออาเซียนอย่างการถ่ายโอนอาวุธยุทโธปกรณ์ที่ต่อยอดไปสู่การปลูกฝังค่านิยมสากล ล้วนช่วยเสริมกลไกการกระจายความเสี่ยงแบบการถ่วงดุลทางอ้อม โดยช่วยย้ำให้จีนเห็นว่าญี่ปุ่นและสหรัฐอเมริกายังคงมีอิทธิพลในอาเซียน การมีส่วนร่วมของญี่ปุ่นในกลไกความร่วมมือของอาเซียน เช่น ASEAN Defence Ministers' Meeting Plus และ ASEAN Regional Forum เปิดโอกาสให้ญี่ปุ่นยังมีปฏิสัมพันธ์ที่เป็นมิตรกับจีนได้ แต่ขณะเดียวกันก็เป็นการดึงให้จีนต้องปฏิบัติตามกฎของภูมิภาคไปในตัว การผ่อนปรนข้อจำกัดในการถ่ายโอนอาวุธนอกจากจะเอื้อประโยชน์ต่อการสร้างเครือข่ายพันธมิตรเพื่อการป้องกันตนเองร่วมในอนาคต ยังต่อยอดไปสู่การสร้างควมไว้วางใจอันนำไปสู่การยกระดับความร่วมมือทางความมั่นคง เช่น การฝึกซ้อมรบร่วม ซึ่งจะช่วยถ่วงดุลอิทธิพลของจีนในทางอ้อมและประกันความเสี่ยงแบบสองชั้นหากพันธมิตรญี่ปุ่น-สหรัฐฯ อ่อนแอลง (Ministry of Foreign Affairs of Japan 2019) อย่างไรก็ตาม ญี่ปุ่นยังต้องคำนึงถึงข้อจำกัดทางเศรษฐกิจและอุดมการณ์ทางการเมืองของประเทศในอาเซียน เพราะบางประเทศอาจจำเป็นต้องกระจายความเสี่ยงโดยการพึ่งพาจีนเพื่อความอยู่รอดเช่นกัน

สรุป

อินโด-แปซิฟิกกลายเป็นพื้นที่ทางยุทธศาสตร์ที่สำคัญท่ามกลางการแข่งขันทางขั้วอำนาจเสรีภาพทางการเดินเรือ ทะเลที่มีเสถียรภาพคือความหมายของสันติภาพสำหรับญี่ปุ่น หากดุลแห่งอำนาจเปลี่ยนแปลงไป ญี่ปุ่นอาจเผชิญกับความเสี่ยงที่จะถูกสหรัฐอเมริกาทอดทิ้ง และความเสี่ยงที่ต้องต่อสู้เพียงลำพัง ทั้งที่ข้อจำกัดทางรัฐธรรมนูญในมาตรา 9 ห้ามให้ญี่ปุ่นมีศักยภาพการทำสงคราม

ญี่ปุ่นในสมัยนายกรัฐมนตรีอาเบะจึงใช้สิทธิการป้องกันตนเองร่วมมาเป็นเครื่องมือในการดำเนินนโยบายการเป็นผู้สร้างสันติภาพเชิงรุกภายใต้ยุทธศาสตร์อินโด-แปซิฟิกที่เสรีและเปิดกว้าง เพื่อกระชับความสัมพันธ์กับชาติอื่นนอกเหนือจากสหรัฐอเมริกา โดยกระทำผ่าน 2 รูปแบบ คือการกระชับความสัมพันธ์กับประเทศที่มีแนวคิดเหมือนกัน (like-minded state) และการให้ความช่วยเหลือด้านความมั่นคงในแบบหลากหลายช่องทาง และหลากหลายมิติ พลวัตเหล่านี้อธิบายได้ด้วยกรอบแนวคิดการกระจายความเสี่ยงตามทัศนะของ Kuik (2008) ที่

กล่าวถึงพฤติกรรมของรัฐซึ่งใช้ชุดนโยบายหลายรูปแบบพร้อมกันเพื่อเพิ่มตัวเลือกและหลีกเลี่ยงความเสี่ยง โดยเมื่อรับรู้ถึงความไม่แน่นอนของมหาอำนาจใหม่ ญี่ปุ่นใช้การกระจายความเสี่ยงแบบ “ถ่วงดุลทางอ้อม (Indirect balancing)” ในการขยายความสัมพันธ์ไปยังชาติพันธมิตรใหม่ ๆ เพื่อรักษาสถานะเดิมของภูมิภาคโดยที่ไม่เผชิญหน้ากับจีนโดยตรงอันเนื่องมาจากเหตุผลเรื่องการพึ่งพาทางเศรษฐกิจ นอกจากนี้ การสร้างความร่วมมือใหม่ ๆ ยังสะท้อนพฤติกรรมการกระจายความเสี่ยงของญี่ปุ่นว่ามีความซับซ้อน เพราะแสดงถึง “การกระจายความเสี่ยงแบบสองชั้น (Dual hedge)” กล่าวคือ ด้านหนึ่งญี่ปุ่นกระจายความเสี่ยงที่อาจถูกสหรัฐอเมริกาทอดทิ้งโดยการสร้างเครือข่ายพันธมิตรใหม่ อีกด้านหนึ่งยังต้องถ่วงดุลอำนาจของจีนอย่างอ้อม ๆ เพื่อประคองความสัมพันธ์

ญี่ปุ่นลดความเสี่ยงที่อาจถูกสหรัฐอเมริกาทอดทิ้ง ด้วยการขยายความร่วมมือกับรัฐที่มีแนวคิดเหมือนกัน อย่างอินเดียและออสเตรเลีย และยกระดับความสัมพันธ์เป็นหุ้นส่วนทางยุทธศาสตร์กับทั้งสองประเทศ สอดคล้องกับแนวคิดการถ่วงดุลทางอ้อมของ Kuik การรุกขยาศัยความร่วมมือนำไปสู่ความร่วมมือแบบไตรภาคี และพหุภาคี ทั้งการร่วมซ้อมรบ หรือการก่อตั้งกรอบความร่วมมือสี่ฝ่าย เป็นการสร้างเวทีทางความมั่นคงที่สหรัฐอเมริกายังคงมีส่วนร่วม ขณะเดียวกันยังเป็นการกระจายความเสี่ยงแบบสองชั้นผ่านการสร้างเครือข่ายพันธมิตรเพื่อป้องกันการพังทลายของระบบพันธมิตรกับสหรัฐอเมริกา ควบคู่ไปกับการแสดงเชิงสัญลักษณ์ให้จีนเห็นโดยอ้อมว่าสถานะเดิมยังคงมีผลและเข้มแข็งอยู่ในภูมิภาค

ญี่ปุ่นกระจายความเสี่ยงไปสู่ประเทศต่าง ๆ ในอาเซียนด้วยการถ่วงดุลทางอ้อมเช่นกัน โดยขยายความร่วมมือจากผู้มอบ ODA เพื่อการพัฒนาประเทศไปสู่ผู้มอบความช่วยเหลือด้านความมั่นคงผ่านข้อตกลงการถ่ายโอนอาวุธยุทโธปกรณ์เพื่อยกระดับความสัมพันธ์เชิงยุทธศาสตร์ซึ่งนำไปสู่การปลูกฝังแนวคิดที่เป็นไปตามค่านิยมสากล การใช้อาวุธจากญี่ปุ่นในกิจกรรมด้านความมั่นคงต่าง ๆ แสดงถึงนัยยะทางพันธมิตรที่แข็งแกร่ง นับเป็นความพยายามดึงให้ประเทศที่ข้องเกี่ยวยังคงอยู่ในระบบระเบียบเดิม ถือเป็นการถ่วงดุลทางอ้อมในเชิงที่ว่าสถานะและค่านิยมของภูมิภาคแบบเดิมยังเป็นสิ่งที่ประเทศต่าง ๆ ยึดถือ นอกจากนี้ ยังแสดงถึงการกระจายความเสี่ยงแบบสองชั้น เพราะการมอบความช่วยเหลือยังสร้างความไว้วางใจ ญี่ปุ่นสามารถคาดหวังให้เกิดการป้องกันร่วมได้ในอนาคต

กล่าวโดยสรุป ญี่ปุ่นในยุคของนายกรัฐมนตรีอาเบะสะท้อนความพยายามรักษาสถานะเดิมของภูมิภาคผ่านการถ่วงดุลทางอ้อม โดยสร้างความร่วมมือกับรัฐพันธมิตรใหม่ในหลากหลายช่องทาง และหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้ากับจีนโดยตรง ขณะเดียวกันยังกระจายความเสี่ยงสองชั้นเพื่อหาทางหนีทีไล่ และสร้างความยืดหยุ่นเชิงยุทธศาสตร์หากอำนาจสหรัฐอเมริกาดลดอยพลวัตเหล่านี้ยังปรากฏต่อเนื่องในรัฐบาลยุคหลังจากนายกรัฐมนตรีอาเบะ เห็นได้จาก การ

ประกาศยุทธศาสตร์ความมั่นคงใหม่เมื่อปี ค.ศ. 2022 ของนายกรัฐมนตรีฟูมิโอะ คิชิดะซึ่งญี่ปุ่นจะมีศักยภาพในการโจมตีกลับ (Counterstrike Capability) ได้ รวมไปถึงการจัดตั้งกรอบความร่วมมือด้านความมั่นคงอย่างเป็นทางการ (Official Security Assistance: OSA) เมื่อปี ค.ศ. 2023 ซึ่งตอกย้ำบทบาทเชิงรุกในฐานะผู้สร้างค่านิยม นับเป็นประเด็นที่น่าศึกษาต่อว่า ญี่ปุ่นภายหลังยุคนายกรัฐมนตรีอาเบะมีการต่อยอด และมีพลวัตที่เหมือนหรือต่างออกไปอย่างไร

References

- Abe, Shinzo. 2007. “‘Confluence of the Two Seas’: Speech by H.E. Mr. Shinzo Abe, Prime Minister of Japan, at the Parliament of the Republic of India.” Ministry of Foreign Affairs of Japan. August 22, 2007. Accessed March 2, 2025. <https://www.mofa.go.jp/region/asia-paci/pmv0708/speech-2.html>.
- Asano, Takaaki. 2015. “Japan-India Relations: Toward a Special Strategic Partnership.” In *Japan's Global Diplomacy: Views from the Next Generation*, edited by Yuki Tatsumi, 33–42. Washington, DC: Stimson Center. <https://www.files.ethz.ch/isn/189988/Japans-Global-Diplomacy-WEB.pdf>.
- Association of Southeast Asian Nations. 2019. “ASEAN Outlook on the Indo-Pacific.” June 23, 2019. Accessed March 3, 2025. <https://asean.org/speechandstatement/asean-outlook-on-the-indo-pacific/>.
- Association of Southeast Asian Nations. 2020. “Joint Statement of the 23rd ASEAN-Japan Summit on Cooperation on ASEAN Outlook on the Indo-Pacific.” November 13, 2020. Accessed March 3, 2025. <https://asean.org/joint-statement-of-the-23rd-asean-japan-summit-on-cooperation-on-asean-outlook-on-the-indo-pacific/>.
- Atsushi Kawada, “Shūdanteki Jieiken ga Jikkō Kanō Dankai ni: Anpo-hō Seiritsu 7-nen; Beigun to Hatsu no Jitsudō Kunren, Shikisha wa ‘Kenryoku no Bōsō’ o Kenen [The Right of Collective Self-Defense Reaches an Executable Stage: Seven Years after the Enactment of the Security Laws; First Field Exercise with U.S. Forces; Experts Concerned about a ‘Runaway of Power’],” *Tokyo Shimbun Digital*, September 19, 2022, accessed July 1, 2023, <https://www.tokyo-np.co.jp/article/203157>. (in Japanese).
- Cabinet Secretariat, Government of Japan. 2013. *National Security Strategy*. Provisional translation. December 17, 2013. Accessed March 2, 2025. <https://www.cas.go.jp/jp/siryō/131217anzenhoshō/nss-e.pdf>.
- Cabinet Secretariat, Government of Japan. 2014. *Cabinet Decision on Development of Seamless Security Legislation to Ensure Japan's Survival and Protect its People*. Provisional translation. July 1, 2014. Accessed March 1, 2025.

https://japan.kantei.go.jp/96_abe/decisions/2014/_icsFiles/afieldfile/2014/07/03/anpohosei_eng.pdf.

Chanlett-Avery, Emma. 2018. "Japan, the Indo-Pacific, and the 'Quad.'" Chicago Council on Global Affairs. February 14, 2018.

<https://globalaffairs.org/research/policy-brief/japan-indo-pacific-and-quad>.

Christensen, Thomas J. 1999. "China, the U.S.-Japan Alliance, and the Security Dilemma in East Asia." *International Security* 23 (4): 49–80.

<https://doi.org/10.1162/isec.23.4.49>.

Ciorciari, John D., and Jürgen Haacke. 2019. "Hedging in International Relations: An Introduction." *International Relations of the Asia-Pacific* 19 (3): 367–374.

<https://doi.org/10.1093/irap/lcz017>.

Halloran, Richard. 1994. "Is Japan a Military Threat to Asia?" *Arms Control Today* 24 (9): 12–17.

Heazle, Michael, and Yuki Tatsumi. 2018. "Explaining Australia–Japan Security Cooperation and Its Prospects: 'The Interests That Bind?'" *The Pacific Review* 31 (1): 38–56. <https://doi.org/10.1080/09512748.2017.1310750>.

Heginbotham, Eric, and Richard J. Samuels. 2002. "Japan's Dual Hedge." *Foreign Affairs* 81 (5): 110–121. <https://doi.org/10.2307/20033272>.

Hosoya, Yuichi. 2015. "Historical Memories and Security Legislation: Japan's Security Policy under the Abe Administration." *Asia-Pacific Review* 22 (2): 44–52. <https://doi.org/10.1080/13439006.2015.1123133>.

Hughes, Christopher W. 2009. "Japan's Response to China's Rise: Regional Engagement, Global Containment, Dangers of Collision." *International Affairs* 85 (4): 837–856. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2346.2009.00830.x>.

Hughes, Christopher W. 2017. "Japan's Strategic Trajectory and Collective Self-Defense: Essential Continuity or Radical Shift?" *The Journal of Japanese Studies* 43 (1): 93–126. <https://doi.org/10.1353/jjs.2017.0005>.

Japan Information and Culture Center. 2018. "3 JMSDF TC-90s Transferred to the Philippine Navy." Embassy of Japan in the Philippines. March 27, 2018. Accessed March 3, 2025. https://www.ph.emb-japan.go.jp/itpr_en/00_000509.html.

Jintavat Sirirat. 2018. "Khruengmue kanthut mai khong Yipun: Kan hai khwam chuailuea dan khwam mankhong lae kan thahan kae Filippin lae Wiatnam: Rai-ngan wichai chabap sombun [Japan's new diplomatic instrument: Providing security and military assistance to the Philippines and Vietnam: Final research report]." Research report, Institute of East Asian Studies,

- Thammasat University. (in Thai).
- John, Jojin V. 2024. "India, Japan and the Indo-Pacific: Evolution, Consolidation and Limitations of the Strategic Partnership." *Journal of Asian Security and International Affairs* 11 (4): 515–535.
<https://doi.org/10.1177/23477970241282067>.
- Jutamanee Samakkeenit. 2020. "Trump's Foreign Policy and U.S.-Japan Security Relations: Continuity or Change." *Thammasat Journal of Japanese Studies* 37 (2): 11–26. <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/japanese/article/view/246587>. (in Thai).
- Juthatip Klaitabtim. 2020. "America First: Grand Strategy of the United States Foreign Policy under Donald Trump Presidency." *Journal of Social Sciences and Humanities, Kasetsart University* 46 (2): 86–110. <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/socku/article/view/248133>. (in Thai).
- Kanokwan Chaovakit. 2018. "Japan's participation in Trans-Pacific Partnership Agreement (TPP) with the new power configuration in Asia-Pacific." *Veridian E-Journal, Silpakorn University (Humanities, Social Sciences, and Arts)* , 11(1), 3580-3597. <https://he02.tci-thaijo.org/index.php/Veridian-E-Journal/article/view/128355>. (in Thai)
- Kitti Prasirtsuk. 2016. "Japan-India Security Relations in the Changing Power Configuration." *Journal of Social Sciences*, 46(2): 147-171. <https://so08.tci-thaijo.org/index.php/ssjpolsci/article/view/1214>. (in Thai)
- Koga, Kei. 2018. "The Concept of 'Hedging' Revisited: The Case of Japan's Foreign Policy Strategy in East Asia's Power Shift." *International Studies Review* 20 (4): 633–660. <https://doi.org/10.1093/isr/vix059>.
- Krauss, Ellis, and Brad Glosserman. 2021. "Double Trouble for Japan's Dual Hedge on China and the US." *Global Asia* 16 (3).
https://www.globalasia.org/v16no3/feature/double-trouble-for-japans-dual-hedge-on-china-and-the-us_ellis-kraussbrad-glosserman.
- Kuik, Cheng-Chwee. 2008. "The Essence of Hedging: Malaysia and Singapore's Response to a Rising China." *Contemporary Southeast Asia* 30 (2): 159–185.
<https://doi.org/10.1355/cs30-2a>.
- Liff, Adam P. 2017. "Policy by Other Means: Collective Self-Defense and the Politics of Japan's Postwar Constitutional Reinterpretations." *Asia Policy* 24 (July): 139–172. <https://doi.org/10.1353/asp.2017.0035>.
- Liff, Adam P. 2020. "Proactive Stabilizer: Japan's Role in the Asia-Pacific Security Order." In *The Crisis of Liberal Internationalism: Japan and the World*

- Order*, edited by Yoichi Funabashi and G. John Ikenberry, 39–78. Washington, DC: Brookings Institution Press. https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2019/04/9780815737674_ch1.pdf.
- Lin, Hsien-Sen. 2016. “Anzen Hoshō Kanren no Kenpō Kaisei o Mezasu Abe Shinzō Jimintō no Apurōchi to Sono Jissen [The Shinzo Abe Cabinet’s/LDP’s Drive to Amend the Constitution: Approaches and Practices].” *Mondai to Kenkyū* 45 (4): 99–128. https://iirj.nccu.edu.tw/data/45_4/季刊45-4-3%28林賢參老師%294.pdf. (in Japanese).
- López i Vidal, Lluç, and Àngels Pelegrín. 2018. “Hedging against China: Japanese Strategy towards a Rising Power.” *Asian Security* 14 (2): 193–211. <https://doi.org/10.1080/14799855.2017.1333983>.
- Maslow, Sebastian. 2015. “A Blueprint for a Strong Japan? Abe Shinzo and Japan’s Evolving Security System.” *Asian Survey* 55 (4): 739–765. <https://doi.org/10.1525/as.2015.55.4.739>.
- Mendiola, Gustavo A., Ben Rich, and Alexey D. Muraviev. 2022. “Strategic Hedging: A Case Study of Nineteenth-Century Siam.” *South East Asia Research* 30 (4): 434–451. <https://doi.org/10.1080/0967828X.2022.2138777>.
- Menenberg, Aaron. 2014. “Collective Defense: Abe’s New Security Plan.” *World Affairs* 177 (3): 68–72. <https://www.jstor.org/stable/43555257>.
- Ministry of Defense, Japan. 2014. *Defense of Japan 2014: Digest, Parts I–IV*. Accessed March 2, 2025. https://warp.da.ndl.go.jp/info:ndljp/pid/11591426/www.mod.go.jp/e/publ/w_paper/2014.html.
- Ministry of Defense, Japan. 2015a. *Defense of Japan 2015: Digest, Parts I–III*. Accessed March 2, 2025. https://warp.da.ndl.go.jp/info:ndljp/pid/11591426/www.mod.go.jp/e/publ/w_paper/2015.html.
- Ministry of Defense, Japan. 2015b. *The Guidelines for Japan-U.S. Defense Cooperation*. April 27, 2015. Accessed March 2, 2025. <https://www.mod.go.jp/en/j-us-alliance/guidelines/index.html>.
- Government of Japan. 2013. *National Defense Program Guidelines for FY 2014 and beyond*. Provisional translation. December 17, 2013. Accessed March 2, 2025. https://www.mod.go.jp/en/d_act/d_policy/national.html.
- Ministry of Foreign Affairs of Japan. 2016. *Free and Open Indo-Pacific*. Basic thinking material. Accessed March 2, 2025. <https://www.mofa.go.jp/files/000430632.pdf>.

- Ministry of External Affairs, Government of India. 2008. "Joint Declaration on Security Cooperation between India and Japan." October 22, 2008. Accessed May 29, 2025. <https://www.mea.gov.in/bilateral-documents.htm?dtl/5408/>.
- Ministry of Foreign Affairs of Japan. 2015a. "Japan and India Vision 2025 Special Strategic and Global Partnership: Working Together for Peace and Prosperity of the Indo-Pacific Region and the World." December 12, 2015. Accessed March 2, 2025. https://www.mofa.go.jp/s_sa/sw/in/page3e_000432.html.
- Ministry of Foreign Affairs of Japan. 2015b. "Joint Statement on the Entry into Force of the Agreement between Japan and Australia for an Economic Partnership." Accessed March 2, 2025. https://www.mofa.go.jp/page3e_000283.html.
- Ministry of Foreign Affairs of Japan. 2019a. "The 14th East Asia Summit." November 4, 2019. Accessed March 3, 2025. https://www.mofa.go.jp/a_o/rp/page3e_001123.html.
- Ministry of Foreign Affairs of Japan. 2019b. "Official Development Assistance (ODA): Part III Assistance for Each Region." In *White Paper on Development Cooperation 2019: Japan's International Cooperation*. Accessed March 3, 2025. <https://www.mofa.go.jp/policy/oda/white/2019/html/main/03/index.html>.
- Monwadee Thakonthawat. 2014. *2013 Japan's National Security Strategy: Case Study*. 1st ed. Bangkok: Strategic Studies Center, National Defence Studies Institute. (in Thai).
- Narut Charoensri and Seksan Anantasirikiat. 2023. *ASEAN in the Eyes of Japan*. 1st ed. Bangkok: International Studies Center, Ministry of Foreign Affairs. <https://isc.mfa.go.th/en/content/อาเซียนในมุมมองของญี่ปุ่น>. ISBN 978-616-341-142-6. (in Thai).
- Praewpruk Jitsakulchaidej. 2019. "Japan's Policy of Defense Equipment Export to Southeast Asia and Its Implication to Japan's Security." Master's independent study, Faculty of Political Science, Chulalongkorn University. <https://doi.org/10.58837/CHULA.IS.2019.202>. (in Thai).
- Pridi Bunsue. 2022. "Wisaitthat Khong 'Shinzo Abe': Thammai Yipun Tong Plian Pai Su Prathet Thi Khemkhaeng Mak Khuen [The Vision of Shinzo Abe: Why Japan Must Change toward Becoming a Stronger Country]." *ThaiPublica*, July 20, 2022. Accessed May 28, 2025. <https://thaipublica.org/2022/07/pridi311/>. (in Thai).

- Reuters. 2014. “Abe Shushō ga Yokushiryoku Kyōchō, Shūdanteki Jieiken no Kōshi Yōnin o Kakugi Kettei [Prime Minister Abe Emphasizes Deterrence; Cabinet Approves Exercise of Collective Self-Defense].” July 1, 2014. Accessed March 2, 2025. <https://jp.reuters.com/article/world/japan/-idUSKBN0F63M5/>. (in Japanese).
- Rinehart, Ian E. 2013. “Collective Self-Defense and US–Japan Security Cooperation.” *East-West Center Working Papers, Politics, Governance, and Security Series*, no. 24, October. <https://scholarspace.manoa.hawaii.edu/items/34fa115c-f17f-4d2d-bf15-f3ccaa8c72cb>.
- Rossiter, Ash, Yee-Kuang Heng, and Brendon J. Cannon. 2025. “Looking under the Hood of Joint Naval Exercises: Motives and Perceived Benefits for Japan.” *The Pacific Review* 38 (1): 147–172. <https://doi.org/10.1080/09512748.2024.2366791>.
- Runglawan Rungwatpattara. 2015. “The Article 9 of the Constitution of Japan: An Attempt to Amend by Prime Minister Shinzo Abe.” *Thammasat Journal of Japanese Studies* 32 (2): 65–79. <https://so02.tci-thaijo.org/index.php/japanese/article/view/51161>. (in Thai).
- Satake, Tomohiko. 2016. “The Japan-Australia Contribution to a Liberal and Inclusive Regional Order: Beyond the ‘China Gap.’” *Australian Journal of International Affairs* 70 (1): 24–36. <https://doi.org/10.1080/10357718.2015.1077501>.
- Satake, Tomohiko. 2017. “How Japan and Australia Can Fill Asia’s Security Gap.” *Disruptive Asia*, vol. 1, *Asia’s Rise and Australia’s Future*. Asia Society Australia. <https://disruptiveasia.asiasociety.org/how-japan-and-australia-can-fill-asias-security-gap>.
- Seksan Anantasirikiat. 2024. “Yipun Kap Rabiap Thang Kanmueang Lae Setthakit Nai Phumiphak Indo-Paesifik [Japan and the Political and Economic Order in the Indo-Pacific Region].” *Withetsarasan*, no. 2/2567 (January). International Studies Center, Ministry of Foreign Affairs. <https://isc.mfa.go.th/en/content/ญี่ปุ่น-ระเบียบการเมืองเศรษฐกิจ-อินโด-แปซิฟิก>. (in Thai).
- Singh, Teshu. 2014. “The Malabar Exercises: India, Japan and the US.” Institute of Peace and Conflict Studies (IPCS). Accessed May 29, 2025. https://www.ipcs.org/comm_select.php?articleNo=4282.
- Stockholm International Peace Research Institute. 2021. “World Military Spending Rises to Almost \$2 Trillion in 2020.” April 26, 2021. Accessed May 15, 2023.

<https://www.sipri.org/media/press-release/2021/world-military-spending-rises-almost-2-trillion-2020>.

Symonds, Peter. 2017. "Japan and Australia Strengthen Ties Ahead of Trump's Inauguration." *World Socialist Web Site*. January 17, 2017. Accessed May 31, 2025. <https://www.wsws.org/en/articles/2017/01/17/aujp-j17.html>.

Szanto, Balazs. 2017. "Shinzo Abe's Security Policy: A Departure from Defensive Posture?" *AEI Insights* 3 (1): 39–64. Accessed March 1, 2025. <https://aei.um.edu.my/shinzo-abe-s-security-policy-a-departure-from-defensive-posture>.

Teewin Suputtikun. 2017. "Japan's Security Strategy and the Flexibility within the Existing Framework: New Realignment and Reinterpretation of Postwar Policy Tools." *Journal of Social Sciences, Chulalongkorn University* 47 (1): 7–36. <https://doi.org/10.61462/cujss.v47i1.778>. (in Thai).

Teewin Suputtikun. 2018. *Khrongkan Sitthi Pongkan Ton-eng Ruam Nai Kan Wang Yutthasat Khwam Mankhong Khong Yipun: Korani Sueksa Thotsawat 1990 Lae Thotsawat 2010 [The Collective Self-Defense Rights Project in Japan's Security Strategy: Case Studies of the 1990s and the 2010s]*. Bangkok: Chulalongkorn University. <https://doi.org/10.14457/CU.res.2018.30>. (in Thai).

Thanikun Chantira. 2021. "Yipun Yang Thi Pen" *Lamdap Thi 23: Kan Damnoen Nayobai Tangprathet Khong Yipun Phaitai Yutthasat Indo-Paesifik Thi Seri Lae Poet Kwang [“Japan as It Is,” No. 23: Japan's Foreign Policy under the Free and Open Indo-Pacific Strategy]*. Bangkok: Thai-Japanese Peace Project (Japan Watch), Faculty of Political Science, Thammasat University. (in Thai).

Wallace, Corey. 2013. "Japan's Strategic Pivot South: Diversifying the Dual Hedge," *International Relations of the Asia-Pacific* 13 (3), 479 – 517. <https://doi.org/10.1093/irap/lct011>.

Wilkins, Thomas S. 2015. "From Strategic Partnership to Strategic Alliance? Australia-Japan Security Ties and the Asia-Pacific." *Asia Policy* 20 (July): 81–112. <https://www.nbr.org/publication/from-strategic-partnership-to-strategic-alliance-australia-japan-security-ties-and-the-asia-pacific/>.

Wuthnow, Joel. 2021. "China's Shifting Attitude on the Indo-Pacific Quad." *War on the Rocks*, April 7, 2021. Accessed March 2, 2025. <https://warontherocks.com/chinas-shifting-attitude-on-the-indo-pacific-quad/>.

- Yakushiji, Katsuyuki. 2015. "Abe's Hollow Victory? Public Uproar over Collective Self-Defense." The Tokyo Foundation. October 8, 2015. Accessed March 1, 2025. <https://www.tokyofoundation.org/research/detail.php?id=486>.
- Yanai, Shunji, chair. 2008. *Report of the Advisory Panel on Reconstruction of the Legal Basis for Security*. Advisory Panel on Reconstruction of the Legal Basis for Security. June 24, 2008. Prime Minister of Japan and His Cabinet. <https://worldjpn.net/documents/texts/JPSC/20080624.O1E.html>.